

RAZVITAK VLASTI U SREDNJOVJEKOVNOM KOTORU*

Ante Marinović

Kao i ostali autonomni gradovi na tlu nekadašnje bizantske Dalmacije imao je i Kotor svoju posebnu gradsku upravu, koja je samostalno upravljala gradom i stvarala potrebna pravna pravila — statute. Gradski statut Kotora sačuvao se u tri rukopisa, vjerojatno iz XV. st.: jedan se čuva u arhivu porodice Kapor na Korčuli, drugi u biblioteci sv. Marka u Veneciji (Lat. Class. V. Cod. 32.), a Jireček je upozorio da se treći nalazi u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu (Statuta Cathari 88-A. XIV.-3/38.). Osim toga sačuvao se i u tiskanom izdanju: Statuta et leges civitatis Cathari (Venecija 1616). Koterski je statut bio u svojoj prvoj redakciji sastavljen za vrijeme Stefana Uroša II. Milutina, ne prije 1302 niti poslije 1315. Mnoge su njegove odredbe pozajmljene iz dubrovačkog statuta. S formalne strane, što se tiče samog sistema kodifikacije, različit je od dubrovačkog i zaostaje za njim. Dok je dubrovački više sistematičan i zato pregledniji, razdijeljen na osam knjiga, a ove na kapitule, koterski

* Među prvim izdanjima Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku izašla je 1951. Prva knjiga koterskih notara iz vremena od 1326-1335. (Monumenta Catarensia I., ur. A. Mayer, dalje navodimo kao MCI.). Knjiga sadrži pisanu građu, neobično bogatu za proučavanje ekonomske i pravno-političke povijesti grada Kotora. Tu ima mnoštvo ugovora i drugih poslova privatno-pravnog značaja, koji su se, kao i u ostalim dalmatinskim gradovima, obavljali pred notarom. Kako sam i ja bio jedan od suradnika na tom izdanju, to sam tokom rada oko transkribiranja teksta i drugih priprema za tisak izradio jednu manju komparativnu studiju o odnosu Prve notarske knjige prema koterskom statutu. U toj se knjizi na više mjesta susreće formula »secundum formam statuti civitatis Cathari.« Cilj mi je bio pokazati, kako su se pravna pravila iz statuta provodila u praksi, da li i koliko je bilo razmimoilaženja između teorije i života. Međutim, Akademija je iz objektivnih razloga, između kojih je svakako najvažniji bio nedavni osnutak Historijskog Instituta u Dubrovniku, nešto zakasnila s objavljivanjem te građe, a u međuvremenu je dr. Ilija Sindik, koji se otprije bavio proučavanjem povijesti Kotora, objavio 1950. svoj rad: »Komunalno uređenje Kotora od druge polovine XII do početka XV stolecia« (Posebna izdanja SAN 165). Knjiga je vrlo iscrpna i glavna joj je odlika svakako u cjelovitosti i preglednosti. Ipak je ona ostavila nekoliko neriješenih problema, koji se — po mome mišljenju — mogu riješiti. U vrijeme, kad je Sindik izradio ovaj rad, nije još bila objelodanjena nijedna notarska knjiga, pa se on mogao tek poslužiti nekim fragmentarnim ispisima iz njih u djelima K. Jirečeka i I. Stjepčevića. Ta je građa vrlo loše transkribirana i jezično i paleografski (usp. citate u Sindikovu tekstu 38⁵, 61¹⁸, 63³¹, 67⁴⁷, 79¹⁴, 86⁴¹ i 90⁴ s odgovarajućim brojevima u MCI.: 1083, 144, 126, 786, 524, 662 i 866). Sada, na temelju objavljene građe u Prvoj notarskoj knjizi i koterskog statuta, glavna će svrha ove radnje biti da dopuni Sindikov rad. Pritom će nastojati, da se izbjegnju suvišna i nepotrebna ponavljanja, iako se ona ne će moći sasvim izbjeći, jer radnja raspravlja o istom predmetu kao i Sindikova knjiga. Radnja se prvenstveno bavi razvojem vlasti u srednjovjekovnom Kotoru pa je prema tome, što se tiče knjige I. Sindika, glavna pažnja usmjerena na ona poglavlja u njoj, koja o tome govore. Posebna pažnja svratit će se na pogl. VIII., koje govori o općinskom uređenju, t. j. o vijećima i notarijatu. Bit će govora o sudskom uređenju i privatno-pravnim odnosima (IX-XI. pogl.), a dodirnut će se i ostala poglavlja, dakako sve u osnovnim crtama, koliko ulazi u okvir ove radnje.

je razdijeljen na 440 kapitula, od kojih svaki ima naslov i sadržava po jednu pravnu odredbu, osim posljednjega, koji je pod naslovom »Privilegium confinium communis et civitatis Cathari« izdan od cara Stefana Dušana 1351. U tiskanom tekstu odgovara to do str. 274. zaključno. Na str. 275. je proglašenje i potvrda statuta od Mihovila Aima, rektora i providura kotorskog: »Nos Michael Aimo, pro Serenissimo Venetorum Dominio, etc. Rector et Prouisor Cathari... Datum Cathari die 24. Augusti 1491. Locus Sigili S. Marci. Iacobus Vida cancellarius mandato.«, a zatim dolaze kao dodatak prvobitnom statutu »Partes captae in consiliis Catharinorum.«¹ Tiskano izdanje kotorskog statuta također je vrlo rijetko; dosad je bilo poznato svega deset primjeraka.²

Osim triju spomenutih rukopisa i tiskanog izdanja, još nešto rukopisnog materijala, koji se odnosi na kotorski statut i kasnije zakone, nalazi se u arhivu Histo­rijskog Instituta JAZU u Zagrebu pod oznakama: I. d 157. Catharensia-Transumpta documentorum et statutorum civitatis, saec. XII. et XIII. — prijepis iz XIX. st.; II. b 21. Catharinensium miscellaneorum liber, continens: informationes varias procuratorum generalium Dalmatiae et Albaniae, nec non copias, regesta et excerpta ex antiquissimis privilegiis, statutis etc. communis Cathari et ecclesiis monasteriisque eiusdem civitatis ab anno 809-1715.;³ VIII. 131. Statuta et leges civitatis Cathari — prijepis iz 1791. Za povijest Kotora i Boke još su od interesa rukopisi u istom arhivu pod oznakama: I. a 53/519. Boche di Cattaro sulle memorie; I. c 12. Cathari, s. Spiritus confraternitatis-statuta, item inventarium ac membra, saec. XV-XVI.; I. d 52. Boche di Cattaro sulle memorie. Catastico delle terre di Zuppa, archivio circolare ex Veneto I. i II.; I. d 158. Boche di Cattaro-della geografia e della popolazione rispettiva (saec. XVIII.); II. a 56. Cattarensium civium saec. XIV. catalogus; II. b 51. Cattaro-Statuta degli sartori (anno 1528-1743); II. c 2. Catarensis civitatis acta publica, anno 1650-1776.; IV. a 52. Catharensis Chronicon 624-1719 (saec. XIX.).⁴

U Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, u zbirci rukopisa i rijetkih knjiga pod br. R. 4074, stoji zapisano: »Statuta Cathari... S. 1. e a., Fol.º, sv. 1.« Međutim, to zapravo nije kotorski statut, barem ne onaj prvobitni, već naknadno njegove odredbe i ispravci primljeni u kotorskim vijećima, t. zv. »Partes captae...« Knjiga je inače rukopisni kodeks iz pergamene, uvezan u tvrde kartonske korice s hrptom iz crne kože. Na hrptu piše zlatnim tiskanim slovima: »Partes captae civ. Cathari.« Povez je iz novijeg vremena. Knjiga sadržava 144 lista s naknadno provedenom folijacijom u desnom gornjem uglu, tintom, arapskim brojkama. Ima tragova i starije folijacije, također u gornjem desnom uglu, istom tintom, kojom je pisan i tekst; vjerojatno je

¹ Podrobniji opis kotorskog statuta, i to rukopisa i tiskanog izdanja, dao je Sindik u I. gl.: Izvori, str. 7-13., a prije njega O. O. Markov, Statut gor. Kotora, Zapiski ruskoga naučnoga instituta, i ondje navedena literatura.

² Ja sam se povremeno služio jednim dosad nepoznatim u vlasništvu porodice Arneri iz Korčule, koji nažalost nije potpun, ali su strane, koje nedostaju, popunjene umecima na pisačem stroju, prepisanim iz jednog drugog potpunog tiskanog primjerka. Smatram ugodnom dužnošću, da se i ovdje toplo zahvalim na susretljivosti, koja mi je u tom pogledu bila ukazana.

³ Taj je rukopis opisao I. Strohal, Statuti primorskih gradova i općina, Zagreb 1911, str. 35, pod 5. — Vidi također A. Mayer, Catharensia u Zbornik Historijskog Instituta JAZU, Zagreb 1954, vol. 1, pogl. III, str. 103 i dalje.

⁴ Rukopise koje spominje Strohal, o. c., str. 35, pod 6, sa signaturama III. d 4. i II. d 199 nisam našao u novom Inventaru kodeksa starog arhiva JAZU pod tim signaturama. Vjerojatno su to, prema opisu kod Strohala, rukopisi, koji su u novom inventaru ušli pod spomenutu oznaku I. d 157 (»Catharensia-Transumpta...«).

iz istog vremena, kada je kodeks nastao. Rimskim brojkama označena folijacija ne počinje s prvom stranom kodeksa, već ondje, gdje počinje tekst, t. j. na 10. listu. Pismo je u početku kaligrafska gotička minuskula, koja postepeno prelazi u kaligrafski gotički kursiv, a taj u obični gotički kursiv. Od 1-5^r nalazi se index materiae s naznakom rubrika i listova rimskim brojkama. Naslovi rubrika ispisani su obično, samo je prvo slovo inicijalno i to crvene boje bez ukrasa. Strana 5^r i čitav 6. list potpuno su prazni. Posebna vrijednost kodeksa je u tome, što su na strani 7-8 zapisana prelaznim tipom pisma od kaligrafske gotičke minuskule na gotički kursiv imena kotorske vlastele, koja ulaze u Veliko vijeće: »Nomina nobilium intrantium maius et generale consilium ciuitatis Cathari: De Buchia (26), De Besantis (8), De Pima (1), De Palina (1), De Drago (19), De Mexa (6), De Basca (4), De Gimanoj (1), De Boliča (21), De Glauatis (2), De Zaguro (4), De Pasqualibus (23), De Sitti (3), De Vrachien (7), De Gaučelo (2), De Grubogna (6), De Biste (4), De Pelegrina (4), De Orsi (1).« Ako brojevi u zagradama uz imena označuju broj vlastele, koja iz pojedinih vlasteoskih porodica ulaze u Veliko vijeće, što je moguće i najvjerojatnije, onda možemo odrediti približan broj kotorske vlastele. Kodeks nije datiran, ali sudeći po pismu, koje je kaligrafska gotička minuskula, može se zaključiti, da je u drugoj polovici XIV. i u XV. st. bilo oko 150 odrasle kotorske vlastele. Ako tome broju dodamo još oko 200 žena i djece, onda je brojno stanje vlastele moglo biti ukupno 300-400 osoba. Najviše ih je bilo iz vlasteoskih rodova De Buchia (26), De Pasqualibus (23) i De Boliča (21), koji su prema tome bili najbrojniji i sigurno ih je bilo više porodica istog prezimena.

U istom kodeksu na strani 9^r zapisana su kaligrafskom gotičkom minuskulom imena kancelara kotorske općine s naznakom godine službovanja. »Nomina cancelliorum et abreuiatorum Cathari, quorum reperiuntur scripture in catastico ciuitatis Cathari: Dum Thomas Theodori, breuiator — MCCCCLXXX.; Vannes de Firmo, cancellarius — MCCCCLXXXII.; Nicolaus Spineli de Ariano, cancellarius — MCCCCLXXXI.; Jacobus de Vgodonicis, cancellarius — MCCCCLXXXII.; Andreutius de Esculo, cancellarius — MCCCC.; Anthonius de Scongenesis, cancellarius — MCCCCIII.; Dum Georgius de Rado, breuiator — MCCCCVII.; Paulus de Montelpano, cancellarius — MCCCCXVI.; Anthonius Guffo, cancellarius — MCCCCXXI.; Franciscus de Indrico, cancellarius — MCCCCXXIII.; Johannes de Luxa, cancellarius — MCCCCXXI.; Franciscus Teotinus, cancellarius — MCCCCLVIII.; Jacobus Merlatus, cancellarius — MCCCCLXXXIII.; Sebastianus Merlatus Jacobi filius, cancellarius — MCCCCLXXVIII.; Nicolaus de Medicis q. domini Puhini venetus, cancellarius substitutus loco supra-scripti Sebastiani M^o CCCC^o LXXXVII°. usque.«

Na str. 10, koja je označena rimskom folijacijom I. i arapskom (pogrešno) 7, počinje tekst kodeksa pisan kaligrafskom gotičkom minuskulom: »Tempore communitatis Cathari. Prohemium libri partium captarum in consiliis ciuitatis Cathari...«, kao naslov, i zatim slijedi tekst: »Quia in libris...« Q je inicijalno, lijepo izrađeno i ukrašeno minijaturnom slikom sv. Tripuna, kotorskog zaštitnika, koji, po uzoru sv. Vlaha u Dubrovniku, drži u desnoj ruci Kotor, a u lijevoj palmu. (Sv. Vlaho drži Dubrovnik na ljevici, a desnom blagoslivlja). Sindik, koji o tom rukopisu piše prema Strohalu, smatra, da je on prijepis. Strohal ne govori ništa o tome, da li je to original ili prijepis. Ja bih prije rekao, s obzirom na pismo, da je original, ili, ako to nije, onda je svakako suvremeni prijepis. Naime, kako je već istaknuto, pismo je u početku kaligrafska gotička minuskula, koja postepeno prelazi u kaligrafski gotički kursiv, a taj u obični gotički kursiv. Odatle zaključujem, da su pojedine odredbe

sukcesivno unošene u kodeks onako, kako su nastajale, t. j. barem one, koje su ispisane kaligrafskom gotičkom minuskulom. Kronološki je red doduše poremećen, tako da često kasnije odredbe dolaze ispred vremenski ranijih, ali to je tek ondje, gdje pismo u kodeksu prelazi već u kursiv. Ukratko, može se tvrditi, da je tekst, koji je ispisan kaligrafskom gotičkom minuskulom, zapisan u isto vrijeme ili neposredno nakon donošenja odnosnih uredaba, a onaj, ispisan kursivom, napisan je tek kasnije, čak u XVII. i XVIII. stoljeću. Tako se i moglo dogoditi, da je kronološki red bio poremećen.

Još je od interesa za povijest Boke i Kotoru rukopis u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod oznakom R. 3328: »Liber confraternitatis caligerorum di Cattaro«, s. 1. e a., 4°, sv. 1.«.

I. GRADSKA KANCELARIJA U KOTORU

Prema sačuvanim notarskim knjigama možemo zaključiti, da je gradska kotorska općina (Communitas Catharensis) imala dobro uređenu kancelariju. Prvu notarsku knjigu pisala su četiri notara: Petar Vitov, njegov sin Marko, Petar de Savignanis iz Milana i Filip pok. Matije iz Auxima (danas Osimo u Italiji). Sama notarska služba naziva se u izvorima tabellionatus. »Iurati notarii communis Cathari« sastavljali su na zahtjev stranaka i bilježili u svoje »libri seu quaterni« sve privatno-pravne poslove: ugovore, obligacije, kupoprodaje, oporuke, i t. d. Notar je, osim toga, prisustvovao sjednicama Vijeća, vodio zapisnik i potpisivao ga. Prisustvovao je raspravama u sudu i sjedio zajedno sa sucima, vodio zapisnik rasprave i čitao zakone, koji su se odnosili na raspravu, pisao presude i druge sudske akte. Služba mu traje prema ugovoru. Kako se čini, bira ga Veliko vijeće na prijedlog Malog vijeća.⁵

Pored notara postojao je i posebni kancelar, ali je sam notar često nosio i titulu kancelara i obavljao njegove poslove. Knez je imao svoga posebnog kancelara.

Prema statutu može se zaključiti, da je notar ili »cancellarius Cathari«, koji je, kako je poznato, u svim dalmatinskim gradovima bio u početku svećenik, u Kotoru vrlo rano, već u XIV. st., domaći čovjek. Ne možemo to sa sigurnošću utvrditi, ali u tom pogledu može donekle pomoći cap. 124, na str. 78 statuta, donesen 1370, koji izričito kaže, da »abbas et rector« bilo koje crkve u Kotoru može biti samo domaći čovjek. To, doduše, još ne znači, da drugi svećenici ne bi mogli biti stranci i uz to notari. U notarskoj su službi, naime, sudjevali svi stepeni crkvene hijerarhije, ali zbog važnosti same notarske službe preuzimali su je prvenstveno istaknutiji svećenici-rektori pojedinih crkava u gradu (pa čak i biskup), a ti su, kako smo vidjeli, morali biti domaći ljudi. Poznato je pak, da je u svim dalmatinskim gradovima niže svećenstvo bilo domaćeg podrijetla i to obično iz redova pučana.

Prvi poznati kotorski notar bio je presbyter Junius iz 1200. U drugim dalmatinskim gradovima notari se pojavljuju nekoliko desetljeća prije, barem prema sačuvanim dokumentima: u Zadru već 1146, u Dubrovniku 1164, a u Splitu 1176.⁶

⁵ O načinu izbora i dužnostima notara vidi opširnije u Sindik, o. c., str. 102—103.

⁶ Sindik, o. c., str. 101 i ondje navedena literatura.

Međutim, iz nepoznatih razloga nije kasnije nijedno duhovno lice moglo biti notarom,⁷ valjda zbog nepovjerenja prema domaćim ljudima, napose svećenicima, jer se prema statutu nije svećenika smjelo primorati na polaganje zakletve. Upravo zbog toga nije svećenik mogao ni svjedočiti pred sudom.⁸ Tako je svećenik-notar mogao, ali nije morao polagati zakletve prije stupanja na dužnost, i s vremenom su takvi notari-svećenici mogli postati nepouzdati. Notar-lajik je, naprotiv, uvijek polagao zakletvu prije stupanja na dužnost. Zbog toga nalazimo kasnije među notarima (kao, uostalom, i u drugim dalmatinskim gradovima) sve same strance, ali svjetovnjake, većinom iz susjedne Italije.

Vjerojatno je baš zato, što su kasniji notari bili od reda stranci, i nastala potreba da se ustanovi institucija *auditora*, kome je bila dužnost da kod sastavljanja isprave (karte) bude kao tumač notara stranca, koji ne razumije domaći jezik, i da ne dopusti nikakvo odstupanje od zakona. Auditor bi, prema tome, odgovarao zvanju *examinatora* u drugim dalmatinskim gradovima.

Čini se ipak, da ustanova auditora u Kotoru nije identična s ustanovom *examinatora*, običnog tumača uz notara stranca.⁹ Za notara Petra Vitova i njegova sina Marka nema, naime, nikakve sumnje, da su domaći ljudi, Kotorani. Prvome stoji uz ime oznaka »de Cataro«,¹⁰ a drugi je njegov sin i uz to je u Prvoj notarskoj knjizi u br. 680 zapisana njegova oporuka, iz koje se vidi, da je Kotoranin. Pa ipak, u mnogim ispravama, što su ih ta dvojica domaćih notara sastavila, spominje se i auditor.¹¹ To daje naslutiti, da ustanova auditora nije nastala specifično i jedino iz potrebe tumačenja stranog jezika. Auditor je, naprotiv, osoba vješta pravu i pravnim poslovima i ima dužnost da nadzire rad notara, bez obzira da li je stranac ili domaći čovjek, da ne bi napravio nešto što se protivi statutu i time povrijedio zakonito pravo jedne od stranaka, kojima dakako nije mogla biti poznata svaka odredba statuta. M. Kostrenčić također misli, da je dužnost auditora bila da posvećuju veću pažnju materijalnoj strani pravnog posla.¹²

Ali kad bi ta ustanova bila i nastala iz potrebe tumačenja stranog jezika, to je ipak s vremenom nesumnjivo dobila ovo drugo šire značenje. To je i smisao statutske odredbe: »Item eligantur, ut dictum est, per sex menses, tres

⁷ »Ut clericus non possit esse notarius.«, Statut, str. 163, cap. 295.

⁸ »De testimonio clericorum non acceptando«, Statut, str. 80, cap. 128. — Ova je odredba, koja je ostala nedatirana a najvjerojatnije je iz 1370, jer je najbliži prethodni kapitul 124. na str. 78. (»Quod nullus forensis possit esse electus abbas alicuius ecclesiae«) iz te godine, derogirana kapitulom III. Tempore Catharinorum u Velikom vijeću već 13. VII. 1387. Otada svjedočanstvo svećenika vrijedi isto kao i svakog drugog građanina: »Quod presbyteris et eorum testimonii's credatur ut ciuibus. Cap. III. — MCCCLXXXVII. Indictione decima. die 13. Iulii. In Generali consilio ciuitatis Cathari congregato in ecclesia sancti Triphonis, qui fuerunt numero XXXIII. captum fuit per triginta consiliarios ponentes eorum balottas in bussula rubea del sic, non obstantibus tribus ponentibus in contrarium. quod Clericis habitantibus in Catharo, non obstante aliquo Statuto in contrarium loquente, credatur, et etiam cuilibet ipsorum in facto testimonii ab hodierna die in antea, quemadmodum et ciuibus Cathari.«

⁹ Usp. M. Barada, Trogirski spomenici I, sv. 1. Zagreb 1948, str. 2-3 Predgovora; Sindik, o. c., str. 104.

¹⁰ MCI., br. 95.

¹¹ Ibidem, br. 95, 385, 561-623, i t. d.

¹² M. Kostrenčić, Fides publica u pravnoj istoriji Srba i Hrvata do kraja XV. vijeka, Posebna izdanja SAN 77, Beograd 1930, str. 79.

sufficientes auditores cartarum notariorum, qui audiant chartas a notario faciendas, ut in contractibus et inter contrahentes nulla fraus de cetero committatur...»¹³

Služba auditora ograničena je zbog njihove važnosti na svega šest mjeseci. Kao i suci, auditori su također birani samo između vlastele. Ugledniji plemići obično su preuzimali i jednu i drugu čast, dakako redovito u različito vrijeme. No događalo se, da je isti čovjek za isto vremensko razdoblje djelovao i kao sudac i kao auditor,¹⁴ iako nije u istom pravnom aktu sudjelovao u jednoj i drugoj funkciji.

Čini se, da je u prvo vrijeme, dok je notar bio domaći čovjek, svećenik, uživala karta javnu vjeru (fidem publicam) samim tim, što ju je notar napisao i potpisao, baš kao i u Italiji.¹⁵ Kasnije je trebalo da bude nazočan jedan auditor i jedan od sudaca, koji bi čak prije notara potpisali kartu.¹⁶ I jedna i druga karta bila je nužni instrumenat za perfektuiranje i ujedno potpuni dokaz o svršenom pravnom poslu, koji je uistinu samom kartom i nastao (traditio chartae), za razliku od dokaza isprave (notitia), koja je samo dokaz o pravnom poslu, što je već prije nje nastao.

Kako je karta vrlo važno dokazno sredstvo, to su bile predviđene stroge kazne protiv onih, koji bi je krivotvorili. Prema statutu,¹⁷ krivotvoritelj karte osuđen je na gubitak desne ruke.

Ako bi netko izgubio kartu, bio je propisan vrlo strog način za izdavanje nove iz katastika.¹⁸ Onaj, koji je izgubio kartu i želi dobiti nov prijepis od notara, treba da se obrati molbom na suce i Vijeće (očito Malo), koji, primivši od njega zakletvu, da je doista izgubio kartu i da o njoj ništa ne zna, šalju ga biskupu, moleći ga da to objavi u gradskim crkvama i da zaprijeti kaznom izopćenja (poena excommunicationis) onima, koji tu kartu nađu i ne povrate je, odnosno ne obavijeste o tom biskupa. Ako se karta na taj način ne nađe, tada suci s Vijećem izdaju nalog notararu, da na osnovu katastika, knjige prijepisa, izda stranci novu kartu.

¹³ »De electione auditorum chartarum notariorum«, Statut, str. 7, cap. 9.

¹⁴ Tako je, na pr., Marin Mechsche 1326 bio i sudac i auditor (*Sudac*, MCI br. 4-7, 10-13, 23, 24, 42, 43, i t. d.; *auditor*, br. 1, 3, 27-30, 44-52, 56-64, i t. d.). Isto tako 1327 Teodor Gige *sudac*, br. 290, 295-298, 305-308, 315-319, 322 i t. d.; *auditor*, br. 261, 262, 270, 288, 289, 301-303, i t. d.

¹⁵ »Quod instrumenta facta in Catharo per notarium a tempore dyaconi Miche Gige (po prezimenu, koje se često vraća, očito domaći čovjek) notarii per testes rumpi non possint«, Statut, str. 223, cap. 393.

¹⁶ »Quod iudex et auditor se subscribant in cartis, alioquin non valeant« od 25. IV. 1351, Statut, str. 214, cap. 386.

¹⁷ »De faciente cartam falsam«, Statut, str. 161, cap. 291. (»Volumus, ut qui cartam falsam fecerit et per idoneos et fidedignos ac probos viros probari poterit, perdat manum dexteram.«)

¹⁸ »De cartis publicis amissis in catastico requirendis«, Statut, str. 162/3, cap. 294. Pod katastikom se ovdje očito razumijeva matična knjiga svih isprava, iz kojih bi notar izdavao originale strankama. Inače se izraz »Cathasticum« pojavljuje za kartulare, knjige u koje su različna moralna bića, osobito crkve i samostani doslovno ili u izvacima upisivali isprave, zapise i sve ono, što se odnosi na prava njihove imovine i posjeda. Kartular-cathasticum još dolazi u našim stranama pod imenima: montaneum, montanum, polichorium, topicus i platea. (Usp. Barada, Dvije naše vladarske isprave, Croatia sacra VII, br. 13-14, str. 13). Katastik dolazi u izvorima i kao naziv za katastar, zemljišnik. (Usp. Statut, str. 395-397, cap. 2, donesen »Sub Domin. Venet., tempore D. Antonii da cha Pesaro«, 1434).

U Prvoj kotorskoj notarskoj knjizi nalazimo mnogo obligacija. Kod njih, kao i kod drugih isprava, mnogo se pazilo na vanjsku formu dokumenta. Bile su točno određene i ustaljene formule, koje se stalno ponavljaju za svaku vrstu isprave napose. Uopće, formalna strana bila je nužni element valjanosti pravnog suda. Tako je kod obligacija redovna formula: »Ego quidem N. N. confiteor debere dare X. Y. . . perperos, quos obligor sibi solvere usque ad . . . Si non autem, sint in pena de quinque in sex per annum super me et omnia bona mea. Actum Catari in presentia iurati iudicis . . . auditoris . . . et testis . . .«¹⁹ Dapače prema statutu²⁰, osoba koja je sposobna da se obveže, može to napraviti jedino u obliku gornje formule i u njoj označene kazne. Svaka je druga obligacija pravno ništetna.

Pored obligacija, u Prvoj notarskoj knjizi zapisano je mnogo kupoprodaja (emptio-venditio), najamnih ugovora (locatio-conductio), presuda (sententia), presuda arbitara ili »dobrih ljudi« i oporuka.

Općenito uzevši, sve su isprave ove Prve notarske knjige sastavljene sasvim u skladu s odredbama statuta. Izuzetak čini isprava pod br. 1016 od 6. VII. 1332, u kojoj »Consilium Catharense pro bono et pacifico statu civitatis nostrae« određuje, da suci, što se tiče isplate duga kotorskih građana prema Mlečanima, sude »ultra et preter statutum«, dakle ne »secundum formam statuti.« Ovdje se, prema tome, odstupilo od odredaba statuta, i to iz političkih razloga. To znači, da je Kotor već tada imao jake privredne veze s Venecijom i da mu je bilo mnogo stalo do toga, da te veze ne samo održi, već i učvrsti i pojača.

Ipak, isprava pod br. 290 od 11. V. 1327 odstupa donekle od statuta. Tu se, naime, kaže, da su trojica išibala glasnika (ripariusa), kad je išao po službenoj dužnosti, i da su osuđena na zajedničku kaznu od 30 perpera (t. j. prema statutu, svaki po 10 perpera), od koje polovica ide glasniku, a druga, »prout in statuto continetur«. U statutu pak na str. 53, cap. 86, »De eo qui verberavit riparium«, čitamo: » . . . duae partes sint communitatis, yperperus unus comitis et residuum ipsius riparii.« Ovdje se, međutim, može raditi o prostoj zabuni, ili se pak, što je najvjerojatnije, knez odrekao svog dijela u korist glasnika. To bi moglo pobuditi dojam sasvim nevažnog i suvišnog isticanja nebitnih pojedinosti, ali je doista teško dovoljno istaći upravo rigorozno provođenje statutskih odredaba u starom Kotoru, i to u svim pojedinostima i formalnostima. Upravo zbog toga bilo je potrebno iznijeti i ovu, naičgled, sitnicu. U drugim ispravama nisu se mogla zapaziti ni najmanja razmimoilaženja s odredbama statuta, a još se manje moglo naići na grubo kršenje tih odredaba. Tako između ostalih isprave pod br. 110, 114, 151, 153, 189, 220, 254, 268, 269, i t. d. sadržavaju kupoprodajni ugovor. Svaka se kupoprodaja morala zaključiti i obaviti strogo u duhu s odredbama statuta. Budući da su mnogi — kako se ističe u uvodu cap. 256 na str. 143 statuta, donesenog još 1312 — prodavali potajno svoje nekretnine, zbog čega je dolazilo do čestih razmirica i rasprava, to se određuje, da će svaku kupoprodaju nekretnina vikar, odnosno glasnik (riparius) javno objaviti na trgu u tri uzastopne nedjelje i tek će zatim notar sastaviti kupoprodajnu ispravu. Ta se odredba strogo provodila, te u svim spomenutim ispravama stoji: » . . . Quae venditio cridata (nuntiata) fuit ter per riparium in platea secundum consuetu-

¹⁹ MC I br. 2, 3, 4, 5, 6 et passim.

²⁰ »Ut bona civium conserventur«. Statut, str. 46-50., cap. 80.

dinem et statuta civitatis Cathari.« Ili kraće: »... Quae venditio eridata fuit ter in platea communis.«

Isprave pod br. 168, 173, i t. d. govore o kupoprodaji, što je zaključuju izvršitelji (epitropi) oporuke²¹ mjesto maloljetnih nasljednika. I te se potpuno podudaraju s cap. 190 na str. 113 statuta »De venditione epitroporum« iz 1316. Epitropi mogu prodati ostaviteljeva dobra jedino ako su na to ovlašteni od njega i to samo unutar godine dana od njegove smrti. Osim toga, pored običnog oglašivanja kupoprodaje, moraju dobiveni novac čuvati godinu dana poslije prodaje, a unutar te godine treba da to tri puta, t. j. svaka četiri mjeseca jedamput objave preko vikara na trgu. Za tu objavu mora da zna jedan sudac i notar, koji će je upisati u svoje službene knjige.²²

Sindik ispravno ističe, da je i ostaviteljeva rodbina, ali samo do četvrtog stepena srodstva, imala pravo da nadzire rad epitropa. Ako su ovi radili protiv ostavitelja i protiv odredaba statuta, mogli su ih posredstvom suda smijeniti. Kod toga ukazuje na zanimljivu razliku između kotorskog i dubrovačkog statuta. Prema dubrovačkom statutu rodbina je mogla smijeniti epitrope preko crkvenog suda (possit ire ad curiam spiritualem), a prema kotorskom preko gradskog suda (possit querere rationem ad Curiam saecularem).²³ Sindik samo utvrđuje tu razliku, ne pokušavaju je objasniti. Po mome mišljenju, to se može vrlo lijepo objasniti na ovaj način:

Dubrovački je statut vremenski raniji od kotorskog (prvi iz 1272, a drugi iz 1302—1315), te je posve prirodno izvršio utjecaj na njega, što doduše i Sindik na drugom mjestu opaža, ali ne izvodi iz toga zaključak. Čitava su, naime, poglavlja u oba statuta tekstovno ista, čak i raspored ponekih poglavlja. Pridjev »saecularem« uz Curiam u cap. 187 kotorskog statuta, koji se gotovo od riječi do riječi podudara s cap. 74. IV. knjige dubrovačkog statuta i nosi jednak naslov (De constitutione epitroporum) — po mome mišljenju — znači namjerno isticanje razlike prema onom »spiritualem« u dubrovačkom statutu. Nigdje se, naime, na drugom mjestu u kotorskom statutu ne ističe *Curia saecularis*. Kad su Kotorani izrađivali svoj statut, preuzeli su između ostalih i taj kapitul iz dubrovačkoga, ali jer nisu htjeli da smjenjivanje loših epitropa povjere crkvenom sudu, zato upravo i ističu »ad Curiam saecularem.«

²¹ Opširno o oporuci u starom Kotoru govori Sindik, o. c., u poglavlju o nasljednom pravu, na str. 133-135.

²² Sindik u odnosnim poglavljima (Nasljedno i građansko pravo) nije istaknuo ovu važnu razliku između kupoprodaje, gdje su obje stranke samostalni punoljetni vlasnici, i one, gdje je jedna od stranaka, zapravo onaj koji otuđuje, izvršitelj oporuke namjesto maloljetnih nasljednika.

²³ Vidi Liber statutorum civitatis Ragusii (izdanje Bogišić-Jireček, Zagreb 1904), knjiga IV, cap. 74; Statut, str. 111-112, cap. 187.

II. OPĆINSKO UREĐENJE I NJEGOV RAZVITAK

1. Knez

Na čelu gradske uprave nalazi se knez (conte), koji se u bizantsko vrijeme zvao »prior«, kasnije »rector« i najposlije »comes«,²⁴ ali on ne djeluje sam, već uvijek, osim u vrlo neznatnim stvarima, sa tri suca i s gradskim vijećima.²⁵ On, prema tome, ne nastupa kao neki apsolutni gospodar i upravitelj grada, već kao »primus inter pares«, t. j. dijeli izvršnu vlast sa sucima i kasnije Malim Vijećem.

Knez je prvi dostojanstvenik u gradu. U početku ga bira opća narodna skupština (contio publica), a od 1371 »Communitas Catharensis«, t. j. Veliko vijeće.²⁶ Služba mu traje u prvo vrijeme godinu dana.²⁷ Od 1398 ostajao je u službi svega jedan mjesec, kao i u susjednom Dubrovniku.²⁸ Zajedno sa sucima

²⁴ »Sotto il dominio dei Bizanti chiamato Priore, quindi Rettore. Il titolo conte risale all'anno 1159.« (G. Gelcich, Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro, Zara 1880, str. 152, bilj. 3.); Statut, str. 14, cap. 23, str. 15, cap. 26, str. 24, cap. 40 i t. d.

²⁵ Tako se između ostalog u cap. 40. statuta kaže: »...Praeterea idem comes cum tribus iuratis iudicibus dictae nostrae civitatis electis et positis per consilium civitatis Cathari, ut moris est, debeat dictam civitatem et ipsius districtum bene et fideliter regere et gubernare et omnibus iudicare et iustitiam ministrare secundum nostra statuta facta et fienda et antiquas consuetudines nostras approbatas et sicut maior pars ipsorum se concordabit, ita sententia proferatur tam in civilibus quam criminalibus.«

²⁶ Tako na str. 14, cap. 23 statuta kaže: »Statuimus firmiter faciendo, quod d. comes qui pro tempore ad civitatem Cathari, venerit *ex mandato in contione publica*, secundum antiquam consuetudinem civitatis Cathari, ad campanarum sonitum congregata...« ili na str. 24, cap. 40 (1371): »...quod comes civitatis Cathari, qui pro tempore *per communitatem Catharensis electus fuerit*...« — Sindik. o. c., str. 96, nejasno se izražava, kad kaže: »O izboru kneza u Katorskom statutu nema uopšte pomena, dok je za sve druge činovnike izbor tačno utvrđen«, a nešto niže na istoj strani konstatira: »Do pomenute godine (t. j. 1371; A. M.) nije uopšte pitanje izbora kneza bilo regulisano«, ili još nešto niže, gdje kaže, da su Kotorani regulirali položaj i izbor kneza tek 1372, te da je to u vezi s političkim promjenama i osnivanjem Vijeća Umoljenih. Kakve su to bile političke promjene i da li se tada radilo o osnivanju Vijeća Umoljenih, pokušat ću razjasniti kasnije kad bude govora o genezi vlasti. Svakako stoji da je te godine (1372) ipak regulirano pitanje kneževa izbora. Ali se i iz samog statuta vidi, da je knez i ranije bio biran, iako način izbora nije bio tačno utvrđen. Već, kako vidimo, cap. 23, koji nije datiran, a vjerojatno je donesen ranije od cap. 40, datiranog 1371, ističe: »...*ex mandato in contione publica*«, i to »secundum antiquam consuetudinem civitatis Cathari...«. Kneza je, dakle u početku birala opća narodna skupština prema starodrevnom gradskom običaju. A što u čl. 40 stoji, da ga bira »Communitas Catharensis«, a ne više »contio publica«, to je zacijelo zbog dubokih unutrašnje-političkih promjena u kotorskoj općini, koje su se zbile 1371/72. To je uopće najvažnija i presudna godina u razvitku vlasti u Kotoru. Te je godine vjerojatno plebs isključen od svakog upravljanja i vlastela su prigrabila svu vlast u svoje ruke. »Communitas Catharensis«, vjerojatno kasnije Veliko vijeće vlastele, zamijenilo je opću narodnu skupštinu, o čemu će još biti kasnije govora.

²⁷ »...quod comes civitatis Cathari, qui pro tempore *per communitatem Catharensis electus fuerit*, ad regimen civitatis stare debeat et remanere personaliter in civitate praedicta in regimine, sive comitatu ipsius civitatis *per unum annum tantum*, incipiendo a die qua ipse comes applicuerit ad civitatem praedictam...« (Statut, str. 24, cap. 40).

²⁸ Sindik, o. c., str. 96.

saziva on sva tri gradska vijeća (Veliko, Malo i Vijeće Umoljenih) u sjednice, kojima predsjedava.²⁹

Važna je također njegova uloga u pravosuđu: zajedno s gradskim sucima sudi kako u građanskim tako i u kaznenim stvarima. U tom je pogledu potpuno jednak ostalim sucima, pa se presuda i donosi većinom glasova: »... et sicut maior pars ipsorum (knez i suci!) se concordabit, ita sententia proferatur tam in civilibus, quam in criminalibus...« Knez utjeruje kazne i globe i doznaju ih gradskim blagajnicima (camerariis). Osim toga, kad treba brzo rješavati styari i kad je to probitačno (»... quando expediens erit...), on može izricati kazne do 50 perpera, štoviše, u izuzetnim slučajevima može odrediti kaznu i do 200 perpera (»... et in casu rumoris, brigae, aut rixae considerato casu valent imponere poenam cuilibet usque ad summam yperperorum ducentorum grossorum...«). U krivičnim pak stvarima i zločinstvima, kad se krivac tek predmnijeva, a stvar ne podnosi odlaganje, može, ali samo barem s jednim od sudaca, kazniti krivca do 25 perpera (»... Item, quod dictus comes saltem cum uno ex iuratis iudicibus in criminalibus, seu maleficiis, per viam praesumptionis, Deum habentes praeoculis condemnare possint quemlibet in yperperis viginti quinque grossorum infra...«)³⁰

Prije stupanja na dužnost polaže svečanu zakletvu,³¹ koja u prijevodu ima ovaj tekst: »Ja, knez Kotora, kunem se na sveto božje evanđelje, da ću upravljati gradom pošteno prema starim običajima, na čast gospodina našega kralja, da ću čuvati interese grada, da ću pravdu dijeliti jednako malim i velikim (t. j. vlasteli i puku; A. M.) i sve ću raditi u sporazumu s većinom vijećnika, te ne ću prijatelja pomagati niti škoditi neprijatelju.«

Ovdje nas naročito zanima onaj pasus, gdje stoji, da će knez upravljati gradom na čast gospodina našega kralja. Kako je Kotor u to doba priznavao vrhovnu vlast srpskoga kralja, taj se stav očito odnosi na njega. S tim je u vezi i pitanje odnosa Kotora prema srpskom kralju: koliko je, naime, kralj imao udjela pri izboru kneza i kakav je uopće bio odnos između gradske autonomije Kotora i vrhovne vlasti države Nemanjića. Prije svega treba istaći, da se po samom tom članu ne može zaključiti, da li je srpski kralj i koliko imao udjela u biranju kneza. Iz drugih pak, prije spominjanih, odredaba statuta vidi se, da je knez bio biran u početku od narodne skupštine, a kasnije Velikog vijeća. Kad bi kralj imao i znatne ingerencije na izbor kneza, što je vrlo vjerojatno, ne mora to značiti ništa osobita, jer je ipak osnovno pitanje, kakav je odnos kneza prema ostalim gradskim magistratima. Svakako se autonomija jednoga srednjovjekovnog grada najbolje ogleda u njegovu zakonodavstvu, koje se najviše iscrpljuje u donošenju statuta. A u kotorskom statutu točno je preciziran način donošenja novih odredaba, i tu nema uopće spomena o bilo kakvoj ulozi srpskog kralja. Upravo iz statuta kao cjeline proizlazi, da je Kotor predstavljao potpuno samostalno zakonodavno područje.

Osim zakonodavstva bilo je i sudstvo potpuno slobodno. U statutu se izričito zabranjuje miješanje vladara u sudove, a Kotoranima se strogo zabranjuje,

²⁹ »Rector et iudices faciant more solito Maius consilium congregare...« (Statut, str. 20/21, cap. 36).

³⁰ Statut, str. 24, cap. 40.

³¹ Ibidem, str. 15, cap. 26.

da se međusobno parniče pred srpskim sudom.³² Apelacije, kako ćemo dalje vidjeti, išle su u Italiju.

Prema tome, miješanje srpskoga kralja u upravu grada više je formalno, tek toliko, da bi se priznala njegova nominalna vrhovna vlast.

Treba istaći, da zakletve nijednoga drugog službenika, osim ove kneževe, ne spominju uopće kralja. U zakletvi pak poslanikâ, koji se šalju kralju, izričito se kaže, da će raditi jedino prema uputstvima gradskih sudaca i Vijeća. Određuje se i kazna od 100 perpera uz dužnost naknade svih šteta, što bi ih gradska općina pretrpjela zbog protivnog postupanja poslanika.³³

Knez je redovno stranac, a do 1398 biran je najobičnije jedan plemić iz susjednih dalmatinskih gradova.³⁴ Čini se, da je ipak bilo slučajeva, kad je knez bio domaći vlastelin. Tako se 1181 spominje kao knez Triphon, po imenu vjerojatno domaći čovjek.³⁵

Izvan kotorskog okružja knez ne smije uopće ići, ni izvan samog grada spavati bez dopuštenja Velikog vijeća. On, pa ni njegova žena ni djeca, ni bilo tko za njih, ne smije primiti nikakva poklona iznad četiri groša, osim poklona u voću ili povreću. Isto tako ne smije ni on ni bilo tko iz njegove porodice da građanima kumuje na krštenju, vjenčanju i drugim svečanim zgodama. Uopće ne smije stupati u prisnije veze s građanima. Inače prima godišnju plaću od 1000 perpera i različite doprinose u naravi: »...insuper habere debeat regalias piscium, lignum et thedae secundum consuetudinem civitatis...«³⁶ Tko uvrijedi kneza ili nekoga iz njegove porodice, ili im nanese bilo kakvu nepravdu, plaća dvostruku kaznu predviđenu za iste prekršaje počinjene običnim građanima.³⁷

U Prvoj notarskoj knjizi, u ispravi pod br. 353 od 9. VII. 1327 pojavljuje se kao svjedok *podknez* Gojslav iz Kotara (*vicecomes Goyslavus Catarensis*) kome, pored oznake »Catarensis«, već ime samo svjedoči o podrijetlu. Uz kneza stranca djeluje, dakle, jedan domaći čovjek kao podknez. U statutu je spomenut svega jedamput.³⁸

Dok je Kotor priznavao vrhovnu vlast Bizanta i pripadao dalmatinskom tematu, stolovao je u njemu *katapan* (il *catapano*), koji je zastupao cara i izvršavao njegove zapovijedi. Tako je, uostalom, bilo i u drugim carskim gradovima i provincijama. Od 1186, kad je Kotor došao pod vrhovnu vlast srpskoga kralja, *katapana* je zamijenio *satnik*, koji se osim spomenute godine ne spominje više ni u jednom kasnijem spomeniku.³⁹

³² Ibidem, str. 189-191, cap. 349 i 350.

³³ De sacramento nunciorum, qui mittuntur ad Dominationem, vel ad alias partes. (Statut, str. 18, cap. 31). O položaju Kotora u državi Nemanjića vrlo je iscrpno govorio Sindik u gl. VII, pa nema potrebe da to ovdje ponavljam.

³⁴ Usp. Gelcich, o. c., str. 152. U MCI knez je spomenut svega dvaput, i to u br. 303. i 315. Conte Lige de Venetiis.

³⁵ Sindik, o. c., str. 96.

³⁶ Statut, str. 24, cap. 40.

³⁷ Ibidem, str. 301, cap. 30. (Partes captae tempore Catharinorum).

³⁸ Ibidem, str. 14-15, cap. 24. Opširnije o podknezu vidi Sindik, o. c., str. 98.

³⁹ G. Gelcich, o. c., str. 153; Sindik, o. c., str. 77.

2. Veliko vijeće

Veliko vijeće (Consilium maius, seu generale, Consiglio maggiore) je u svom konačnom obliku skupština svih odraslih kotorskih plemića. Članovi vijeća su samo plemići, i to oni, čiji je otac ili djed, ili bilo tko od predja po muškoj lozi bio članom toga vijeća, a on je sam morao imati barem 18 godina. Neposredno prije nego će postati članom Velikog vijeća, svaki plemić, odnosno kasnije i pučanin, koji je bio primljen među vlastelu, polaže svečanu zakletvu.⁴⁰

Za donošenje pravno valjanih zaključaka potreban je kvorum od 40 članova (De iis qui possunt esse de Maiori consilio et quod Maius consilium esse non possit, si in eodem ad minus non fuerint consiliarii quadriginta).⁴¹ Prema tome, nije točno, da se Veliko vijeće, kako tvrde Gelcich⁴² i Čorić,⁴³ sastojalo od 40 članova. Iz netom citirane odredbe treba zaključiti, da je broj od 40 vijećnika bio tek kvorum, potreban za donošenje pravno valjanih zaključaka, a da je broj vijećnika bio mnogo veći. Taj se broj štoviše stalno mijenjao, već prema tome, koliko je bilo punoljetne vlastele. To se također može lijepo pratiti i iz mnogih daljnjih odredaba statuta, gdje se broj vijećnika stalno mijenja.⁴⁴ Treba dapače istaknuti, da je broj vijećnika znao pasti i ispod 40, što se događalo za vrijeme haranja kuge, koja se i u Kotoru, kao i u susjednom Dubrovniku, češće javljala, a i u drugim slučajevima. Tada je, dakako, kvorum bio manji od toga broja. Tako se, na pr., 13. VII. 1387 sastalo Veliko vijeće u prisutnosti tek 33 vijećnika, a ipak je donijelo valjanu odluku (»... qui fuerunt numero 33, captum fuit per triginta consiliarios...«)⁴⁵ Sve to pokazuje da Veliko vijeće nije bilo ograničeno na izvjestan broj izabrane vlastele (barem ne od XIV. st. dalje), već su, naprotiv, njegovi članovi bili doživotno sva punoljetna vlastela. Odatle i stalne promjene u broju članova Velikog vijeća.

Veliko vijeće, skupština svih kotorskih plemića, zamijenilo je očito prijašnju narodnu skupštinu (contio publica), u koju su ulazili svi odrasli Kotorani bez obzira na stalešku pripadnost. Tako je i Kotor, kao svi srednjovjekovni municipalni gradovi, prešao postepeno iz demokratskog u čisto aristokratsko uređenje. Kad se to zbililo, ne znamo pouzdano. Svakako se spominje 1361 Veliko vijeće kao skupština plemića, i od sudjelovanja u njoj isključeni su svi neplemići.⁴⁶ Da se to nije moglo dogoditi sredinom VIII. st., kako tvrdi većina starih pisaca i analista, nego mnogo kasnije, dokazuje sam statut. Kako je već istaknuto, on je nastao između 1302 i 1315., a u njemu se nalaze odredbe donesene »*ex mandato in concione publica secundum antiquam consuetudinem civitatis*

⁴⁰ De sacramento Consiliariorum (Statut, str. 17. cap. 28).

⁴¹ Statut, str. 20, cap. 35, usp. također Sindik, o. c., str. 92.

⁴² Gelcich, o. c., str. 151.

⁴³ Nikola Čorić, Grad Kotor do god. 1420. s osobitim obzirom na bosansku prevlast (1385-1420) Stara Gradiška s. a., str. 33.

⁴⁴ Tako se iz mnogih kapitula statuta vidi, da je broj vijećnika često prelazio četrdeset, na pr. cap. 80, str. 46 — prisutnih 72; cap. 4, str. 281 — prisutnih 52; cap. 20, str. 295 — prisutnih 46; cap. 27, str. 299 — prisutnih 64; cap. 28, str. 299-300 — prisutnih 51; cap. 29, str. 300 — prisutnih 72; cap. 30, str. 301 — prisutnih 82 et passim.

⁴⁵ Statut, str. 281, cap. 3. Usp. također: str. 284, cap. 8 — prisutnih 38; str. 285), cap. 9 — prisutnih 32; str. 289, cap. 13 — prisutnih 35 et passim.

⁴⁶ Ibidem, str. 20, cap. 35.

Cathari . . .⁴⁷ ili: »Nos iudices et consiliarii et *universus populus* civitatis Cathari . . .⁴⁸ U prvoj notarskoj knjizi završavaju neke isprave riječima: »Actum Cathari *in pleno arengo* ad sonum campane more solito *in pleno populo* . . .« ili: »Actum Cathari *in pleno arengo* in platea sancti Triphonis, *ut est in talibus consuetum*.«⁴⁹ Osim toga se u Prvoj notarskoj knjizi ne spominje nikakvo vijeće, nego samo »*commune Catari*«, ili »*communitas ad sonum campane congregata*.«

Jasno je, da većina stanovništva nije mogla biti zadovoljna s tom promjenom, jer je na taj način ona ostala bespravna i nasilno udaljena od sudjelovanja u upravi grada. Osobito su se s takvim stanjem mogli teško pomiriti imućniji građani i pučani. Tako je 1380 došlo do otvorene bune, kojoj je kao povod poslužilo zauzeću grada od strane Mlečana 1378. Udruženi pučani i građani otjerale Mlečane i skupa s njima i domaću vlastelu, a sami preuzeše upravu grada. Kako su se stvari dalje razvijale, ne znamo detaljnije, ali kasnije nalazimo opet samu vlastelu u upravi grada, koju su prisvojili s pomoću Dubrovčana.⁵⁰ Poslije toga su vlastela omogućila i pučanima ulaz u Veliko vijeće, ali pod teškim uvjetima. Molbu takvog kandidata trebalo je da prihvate najprije tri četvrtine Malog vijeća, a poslije i tri četvrtine Velikoga.⁵¹

Veliko se vijeće sastaje na zajednički poziv kneza i sudaca, na glas zvona (ad sonum campanae more solito), pod predsjedanjem kneza. Sjednice se održavaju do XIV. st. redovno u samoj crkvi sv. Tripuna, u ovom stoljeću — sudeći po statutu i Prvoj notarskoj knjizi — ili u crkvi ili na trgu pred crkvom,⁵² a od XV. st. dalje redovno u velikoj općinskoj dvorani-vijećnici (in sala magna palatii Communis).⁵³ Odluke se donose prostom većinom glasova prisutnih članova, a glasa se kuglicama, tajnim glasanjem (ad bussulos et ballotas). Sve važnije odluke za život grada donose se u ovom vijeću. Ono nam se ukazuje kao sabor, t. j. zakonodavna vlast u modernoj državi. Tko je u prvo vrijeme imao zakonodavnu inicijativu, t. j. pravo podnošenja zakonskih prijedloga, nije potpuno jasno. No ipak se iz uredbе, koja je datirana 10. XI. 1408. može zaključiti, da je prijedloge mogao prije podnositi svaki član Velikog vijeća. Spomenutom je ured-

⁴⁷ »Qualiter recipi debeat d. Comes a communitate cum primo venerit«, Statut. str. 14, cap. 23, bez datuma.

⁴⁸ Izraz »*universus populus*« u rukopisima statuta zamijenjen je kasnije u tiskanom izdanju iz 1616. sa »*universi nobiles*«. Usp. cap. 349 str. 189 tiskanog izdanja (s. d. 1301.): »De cartis, et pouellis adductis a Dominatione contra consuetudinem ciuitatis« s odgovarajućim kapitulima u rukopisima iz Bogišićeve biblioteke u Cavtatu i porodice Kapor na Korčuli. Vidi također Sindik, o. c., str. 90.

⁴⁹ MCI, br. 222, 398, 736, 737, 1148, 1232. Datirani su od 1326 do 1335.« — »*Aren-gum* id est conventus publicus, quia in huiusmodi conventus habere solent arena seu conciones« (Usp. D u C a n g e, Glossarium mediae et infimae latinitatis . . .).

⁵⁰ M. Orbini, Il regno degli Slavi, Pesaro 1601, str. 303; Sindik, o. c., str. 43.

⁵¹ Ne će, prema tome, biti točno, što tvrdi Sindik, o. c., str. 92., da su potrebne samo 2/3 Malog i Velikog vijeća. U Statutu na str. 28., cap. 43., iz 1388. jasno se kaže: »... si per *tres partes* dicti Minoris Consilii pars victa fuerit... et si dicta fuerit pars per *tres partes* praedicti Maioris Consilii. quod eius petitio de gratia exaudiat...« Isto tako cap. 4. na str. 281. (»Partes captae tempore Catharinorum«): »... obtinere debeat in Minori Consilio per *tres partes* dicti Consilii, et postea reducatur ad Maius Consilium, et in Maiori Consilio per *tres partes* debeat obtinere, et aliter non valeat.«

⁵² Statut, str. 279, cap. 2.; str. 281, cap. 3. i 4. et passim. — MCI., br. 736, 737.

⁵³ Statut, str. 46, cap. 80.; str. 53, cap. 87.; str. 55, cap. 91.; str. 288-290, cap. 12-15., et passim. 28. rujna 1423., sastalo se Veliko vijeće »in platea sub lodia Sancti Triphonis« (Statut, str. 352, cap. 1.).

bom, naime, zaključeno, da se nijedan prijedlog ne može podnijeti Velikom vijeću prije nego je prethodno prošao kroz Malo vijeće (Quod petitio, vel pars non ponantur (sic!) in Maiori consilio nisi primo posita et capta fuerit in consilio Minori et Secreto Cathari).⁵⁴ To znači, da je prijedloge podnosio netko drugi, a ne Malo vijeće, jer je inače teško protumačiti drukčije potrebu donošenja jedne takve uredbe. Kasnije, 1411–1414, ona je još pooštrena⁵⁵ s tim da su prijedloge mogli podnositi jedino knez ili suci. Već je 15. IV. 1361. odlučeno, da reviziju statuta donosi Veliko vijeće i to kvalificiranom dvotrećinskom većinom (Quod duae partes Maioris consilii assentiant ad faciendum aliquod novum statutum, seu corrigendum, aut addendum, seu cassandum).⁵⁶ Odluka vijeća, t. zv. capitula, statuta (zakoni) promulgiraju se javnim čitanjem na glas zvona i zatim se upisuju u knjigu statuta.⁵⁷ Neopravdani izostanak od sjednice Velikog vijeća kažnjava se globom od šest groša.⁵⁸

3. Vijeće Umoljenih

Svake godine na dan sv. Jurja (23. IV.) Veliko vijeće bira na godinu dana petnaest vijećnika za t. zv. Vijeće Umoljenih (Consilium rogatorum, Consiglio dei Pregati o Rogati), između kojih moraju biti izabrani tadašnji suci.⁵⁹ Ovo vijeće predstavlja senat, zbor petnaest starijih, najviđenijih i najmudrijih plemića, sličnu ustanovu kao i u Dubrovniku, jedino što se ondje njihov broj s vremenom mijenjao i to od 21 do 61, kako je dosad moglo biti utvrđeno.⁶⁰ I u jednom i u drugom gradu biralo je senatore Veliko vijeće na godinu dana, ali je ista osoba mogla biti potvrđena, odnosno ponovo birana (...volentes quod dicti quindecim Rogatorum esse possint omni anno, si electi fuerint).⁶¹ Razvoj je u Dubrovniku išao u tom pravcu, da je Veliko vijeće potvrđivalo senatore svake godine, tako da Baro Bettera, zadnji podtajnik dubrovačkog senata u izvještaju podnesenom po nalogu austrijskog generala T. Milutinovića kaže: »La dignité de Sénateur était à vie, l'on ne procédait à l'élection d'un nouveau Sénateur qu'en cas de mort ou de destitution de quelqu'un et entre eux. Tout Sénateur cependant devait être confirmé individuellement dans sa dignité Senatorielle chaque année par les suffrages du Grand Conseil. C'est ainsi que le Gouvernement était à même d'approuver ou désapprouver la conduite, dont chaque Sénateur s'était gouverné pendant l'année.«⁶² Kako su i u Kotoru senatori mogli

⁵⁴ Ibidem, str. 295, cap. 21.

⁵⁵ Statut, str. 299–300, cap. 28. »Quod consiliarii Consiliorum Cathari in Consiliis non arengent, nec dicant nisi super partem positam per rectorem, vel iudices.« (Ibidem, str. 301, cap. 31). Vidi također i Sindik, o. c., str. 93.

⁵⁶ Statut, str. 20–21, cap. 36.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ »Pro nobilibus non venientibus ad maius Consilium ad sonum campanae.« (Statut, str. 377, cap. 9, 25. VI. 1431.).

⁵⁹ Ibidem, str. 22–24, cap. 39.

⁶⁰ Vidi K. Vojnović, O državnom ustrojstvu republike dubrovačke, Rad JAZU 103 i pos. ot., Zagreb 1891, str. 31–32.

⁶¹ Statut, str. 23, cap. 39.

⁶² B. Krizman, Memoire Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću o Dubrovačkoj Republici iz 1815. godine, u Anali HI u Dubrovniku I, Dubrovnik 1952, strana 425.

biti ponovo birani, nema razloga sumnjati, da bi ondje razvoj išao drugim pravcem. Tako je, dakle, i u Kotoru postojala mogućnost, da se gradska uprava pretvori u oligarhiju, s tim više, što je i u Kotoru, kao u susjednom Dubrovniku, ovo vijeće s vremenom preuzelo najvažnije državne funkcije. Tako Vijeće umoljenih odlučuje o miru i ratu, rješava najhitnije državne poslove, otprema poslanike u strane države, daje im potrebna uputstva, publicira zakone i brine se o njihovu poštivanju odnosno izvršavanju.⁶³

4. Malo vijeće

Pored Velikog vijeća i Vijeća Umoljenih djeluje još i Malo vijeće (*Consilium minus seu Secretum*) kao izvršna vlast. Ono se sastoji od 6 plemića, koje Vijeće Umoljenih bira na godinu dana.⁶⁴ Prvobitno se »Malo vijeće«, koje je zapravo savjetodavni organ trojice sudaca,⁶⁵ te se ukazuje više kao Senat, dakle Vijeće Umoljenih (makar se u statutu zove Malim vijećem), a ne izvršna vlast, sastojalo od dvanaest članova i bilo je birano od trojice sudaca.⁶⁶ Zajedno s knezom, koji mu predsjeda, i trima sucima, Malo vijeće neposredno upravlja gradom, te nam se ukazuje kao neke vrste vlada u modernoj državi. Ono izvršuje, t. j. provodi u život odluke Velikog vijeća i Vijeća Umoljenih, prima apelacije i druge akte za njih. Vodi diplomatsko dopisivanje i u redovnim prilikama predstavlja s knezom najvišu gradsku reprezentaciju.

Malo vijeće drži svoje sjednice redovno u općinskoj kancelariji (*Nos rector, iudices et Consilium Minus ciuitatis Cathari in cancellaria communis praedicta more solito congregati...*)⁶⁷ U statutu se svega jedamput spominje da se Malo vijeće sastalo u crkvi sv. Tripuna i to 18. VIII. 1420. Važno je istaknuti, da je toga dana donesena posljednja odredba iz vremena potpune samostalnosti Kotora (*Partes captae tempore Catharinorum*). Kotor je priznao vrhovnu vlast Venecije početkom te godine, ali je Antonius Aboculis, prvi mletački knez u Kotoru, došao tek nekoliko mjeseci poslije svog izbora za kneza.⁶⁸ Tu odredbu, koja utvrđuje zakonski red nasljedstva za ostavinu umrlih bez oporuke, donijelo je Malo vijeće zajedno s još nekoliko plemića, koji su tada zasjedali u svojstvu Velikog vijeća. (*In minori consilio ciuitatis cum nobilibus de additione in ecclesia S. Triphonis congregato, habente tantam auctoritatem, quantam tota Communitas Cathari.*)⁶⁹ Svečana sjednica Malog vijeća i one, kojima su, osim vijećnika, prisustvovali i neki drugi plemići, održavane su ili u vijećnici u kneževoj palači, ili u velikoj općinskoj dvorani, gdje se obično sastajalo Veliko vijeće. Tako je u doba mletačke vrhovne vlasti nad Kotorom održana 2. II. 1421. jedna sjednica Malog vijeća s još nekoliko plemića »in sala magna ipsius

⁶³ Čorić, o. c., str. 33.

⁶⁴ Statut, str. 22-24, cap. 39.

⁶⁵ »...ut nostri iurati iudices melius nostram possint regere civitatem, quo digniori, et salubriori consilio se senserint sociatos...« (Statut, str. 3, cap. 2).

⁶⁶ Ibidem, str. 2-3, cap. 2.

⁶⁷ Ibidem, str. 251, cap. 432; str. 292, cap. 18; str. 295, cap. 21 et passim.

⁶⁸ A. St. Dabinović, Kotor pod Mletačkom Republikom, Zagreb 1934, str. 70.

⁶⁹ Statut, str. 311-312, cap. 40.

ciuitatis»,⁷⁰ na kojoj je zaključeno, da se ubuduće ima svečano proslavljati dan sv. Marka jednako kao i dan gradskog zaštitnika sv. Tripuna. 25. IV. 1435. održana je svečana sjednica Malog vijeća »in sala consilii palatii infrascripti magnifici domini Comitiss et Capitanei Cathari . . .«, na kojoj je Ivan de Luxia svečano potvrđen za kancelara kotorske općine za deset godina.⁷¹

Mletački knezovi u Kotoru nastojali su, da što više okrnje autonomiju grada. Od 52 kapitula, koliko ih je zabilježeno u tiskanom izdanju statuta za vrijeme mletačke vladavine (samo za razdoblje od 1421 do 1444), svega 14 je donijelo Veliko vijeće. Svi su ostali doneseni u Malom vijeću i tek naknadno podneseni Velikom vijeću na potvrdu (»Qua pars reducta in maiori consilio . . . fuit capta et confirmata«, stoji redovito zabilježeno pri kraju takvih odluka Malog vijeća).⁷² To je naročito došlo do izražaja za kneza Nikole Pisanija (1431–32). Malo vijeće sastalo se prema statutu, 15 puta, a Veliko svega dva puta.⁷³ Za njegovih nasljednika ne nalazimo u statutu ni jedamput zabilježeno, da se sastalo Veliko vijeće. Tako je s vremenom Veliko vijeće gubilo sve više značaj zakonodavnog tijela u korist kneza i njegova Malog vijeća. Velikom je vijeću preostalo da potvrđuje zakonske odredbe, koje su prethodno donesene u Malom vijeću. S Velikim se vijećem, dakle, dogodilo nešto slično kao prije s narodnom skupštinom. Ova je zakonodavnu vlast prepustila Velikom vijeću i samo je formalno potvrđivala njegove zaključke. Sada je pak zakonodavna vlast postepeno prešla na Malo vijeće, a Velikom je ostalo pravo formalne potvrde njegovih odluka. Vjerojatno se početak toga procesa može nazrijeti već u odredbi od 10. XI. 1408.,⁷⁴ prema kojoj nijedan prijedlog nije mogao biti podnesen Velikom vijeću prije nego je bio primljen u Malom vijeću. I prije su, doduše, neke odredbe donošene u Malom vijeću, ali je to bilo tek u sasvim izuzetnim i rijetkim slučajevima, i u takvim odredbama nailazimo tada redovno na ovu formulu: »Nos rector, iudices, consilium et regimen ciuitatis Cathari, ex auctoritate nobis concessa a maiori et generali consilio ciuitatis Cathari.«⁷⁵ Odredbe statuta prije mletačke dominacije donošene su redovno »in maiori et generali consilio ciuitatis Cathari«, ili ih je izglasala »Communitas Cathari (Catharensis)«. ⁷⁶ Malo je vijeće bilo tada izvršni organ Velikog vijeća.

U statutu ima primjera, gdje su se Veliko i Malo vijeće sastala u zajedničku sjednicu, i to u doba kratkotrajne samostalnosti Kotora (Partes captae tempore Catharinorum). Prema odredbama, koje su donesene na tim sjednicama, može se zaključiti, da su se vijeća sastajala u zajedničku sjednicu, kad je trebalo donijeti neki važniji zaključak. Tako su 31. I. 1400. donijela u zajedničkoj sjednici zaključak, da se ubuduće ukida Mali Sud (Curia parva);⁷⁷ 13. IX. 1413. odredbu

⁷⁰ Ibidem, str. 345, cap. 1.

⁷¹ Ibidem, str. 403, cap. 3; usp. također str. 422, cap. 3; str. 427, cap. 4.

⁷² Ibidem, str. 345, cap. 1.; str. 360, cap. 2.; str. 362, cap. 3. et passim.

⁷³ Ibidem, str. 363–394, cap. 1–17.

⁷⁴ Ibidem, str. 295, cap. 21.

⁷⁵ Ibidem, str. 171, cap. 313; str. 251, cap. 432; str. 292, cap. 18.

⁷⁶ Ibidem, str. 1, cap. 1; str. 22, cap. 39; str. 29, cap. 44. i 45; str. 46, cap. 80; str. 101, cap. 169 et passim.

⁷⁷ » . . . Congregato Regimine et Maiori consilio in aula palatii Cathari . . .« (Statut, str. 288, cap. 11). O Malom sudu bit će kasnije govora.

o kažnjavanju onih, koji uvrijede kneza i njegovu porodicu,⁷⁸ a 4. I. 1414. odluku, prema kojoj jedino knez i suci imaju pravo zakonske inicijative.⁷⁹

Treba istaknuti, da ni u Kotoru, kao ni u ostalim srednjovjekovnim municipalnim gradovima, nisu kompetencije gradskih vijeća bile strogo određene niti međusobno odijeljene.

Ako ovom prikazu dodamo još i tri suca (*iurati iudices*), o kojima će biti nešto kasnije riječi i koji sudjeluju također u upravi grada (o podjeli vlasti, dakako, ne može tada biti govora), i to u prvo vrijeme, do 1372., kao jedan od najznačajnijih faktora, onda bi uglavnom slika već definitivno formirane i ustaljene gradske uprave bila potpuna.⁸⁰ Ona je ostala bez značajnijih promjena sve do pada Venecije 1797. Namjerno ističem: »definitivno formirane i ustaljene gradske uprave«, jer ona, dakako, nije u svom početku bila takva, kakvu sam je ovdje, kao već izgrađenu prikazao. Ona je, naprotiv, rezultat jednoga određenog razvoja.

5. Razvitak općinskog uređenja

U prvim počecima (VII. st., u koje pada osnutak grada) Kotor je imao demokratsku upravu. To je tipična polis, grad-država, kojom upravljaju svi punoljetni građani bez obzira na podrijetlo, sakupljeni u opću narodnu skupštinu. Svi se odrasli muškarci bave politikom i sudjeluju u upravi grada. Između ostalih se ipak ističu knez (u prvo doba zvan prior) i tri suca, koji su uža vlast, te provode u život odluke narodne skupštine. Kasnije suci biraju na godinu dana »duodecim nobiles et probos viros (dakle, osim plemića-nobiles i neplemiće, probos viros!) nostrae civitatis minoris consilii, magis sufficientes et idoneos existentes in civitate...«,⁸¹ kao svoj savjetodavni organ. Tako je nastalo prvobitno Vijeće dvanaestorice, koje se u izvorima naziva Malim vijećem, a koje je zapravo, kao savjetodavni organ sudaca, kasnije Vijeće Umoljenih. Prema tome, u prvo vrijeme, vjerojatno sve do 1372., shema vlasti u Kotoru bila bi ovakova: Zakonodavnu vlast predstavlja opća narodna skupština (*contio publica*), izvršnu vlast knez i tri suca, a Malo vijeće ne postoji uopće kao izvršna vlast. Vijeće dvanaestorice, koje se u izvorima naziva Malim vijećem, savjetodavni je organ trojice sudaca, t. j. izvršne vlasti, te prema tome nije nikakva izvršna vlast, nego odgovara kasnijem Vijeću Umoljenih, Senatu.

Kako je već istaknuto, 1372. došlo je do zamašnih reformi u municipalnom ustrojstvu kotorske općine. Vlastela su se već prije, a svakako najkasnije 1361.⁸² formirala kao zaseban zatvoreni društveni stalež i kasnije su malo pomalo istisla plebs od svakog sudjelovanja u gradskoj upravi. Svaka je funkcija opće narodne skupštine prestala, a ako se još poneki put spominje, to je tek formalno, da bi »potvrdila« odluke, koje od sada donosi Veliko vijeće kotorske vlastele. Ta je

⁷⁸ »...Minori ac maiori consiliis ciuttatis Cathari ad sonum campanae more solito congregatis in sala consueta...« (Statut, str. 301, cap. 30).

⁷⁹ Ibidem, str. 301, cap. 31.

⁸⁰ Bilo je dakako i mnogo nižih činovnika; o njima iscrpno govori Sindik, o. c., str. 99-101, pa nema potrebe, da se to ovdje ponavlja, jer to i ne ulazi strogo u okvir ove radnje. Ipak je i o njima nešto pridodano kasnije na odgovarajućem mjestu.

⁸¹ Statut, str. 3, cap. 2.

⁸² Ibidem, str. 20, cap. 35.

zamašna forma provedena 1. XI. 1372.⁸³ Otada svake godine na dan sv. Jurja, 23. IV. (t. j. prvi put 23. IV. 1373), Veliko vijeće, a ne više suci, bira Vijeće dvanaestorice, u koje moraju ući trojica dotadašnjih sudaca, tako da novo Vijeće broji petnaest članova i naziva se *Consilium rogatorum* (Vijeće Umoljenih). Ovako sastavljeno novo Vijeće Umoljenih od petnaest članova bira zajedno s knezom istog dana tri nova gradska suca. Otada novu izvršnu vlast (regimen civitatis) predstavlja, pored kneza i trojice sudaca, još i novo stvoreno Malo vijeće od šest plemića, koje bira Vijeće Umoljenih. Dotadašnje Vijeće dvanaestorice pretvara se u Vijeće Umoljenih, i to ne samo po imenu, nego i po funkciji, koju obavlja.

Prema statutu i Prvoj notarskoj knjizi ne možemo zasada utvrditi vremen-ski postanak svih triju gradskih vijeća. Svakako su ona 1372. već potpuno formirana, pa je to dakle najkasniji termin, koliko zasada možemo utvrditi, za njihov postanak. Sličan je razvoj, čini se, morao biti i u drugim dalmatinskim gradovima. Ako ovako, jedino ispravno, promatramo vijeća u njihovu razvoju, postaju nam jasne mnoge odredbe statuta, koje se na prvi pogled, ako stvar gledamo statički, pričinjaju protivrječne i nerješive.

Način i redoslijed biranja gradskih magistrata i ostalih nižih službenika, prema već više puta spomenutom cap. 39 na str. 22–24 statuta, bio bi slijedeći:

Najprije Veliko vijeće izabire petnaest članova Vijeća umoljenih, među kojima da budu i tadašnji suci. Zatim, Vijeće Umoljenih, zajedno s knezom, bira tri gradska suca i poslije ovih šest plemića za vijećnike Malog vijeća, a najposlije bira i sve druge službenike. Iz toga se jasno vidi, kako gradska uprava u Kotoru postepeno prelazi u oligarhiju i kako Vijeće Umoljenih postaje najvažniji organ gradske uprave. Ako se dogodi, da netko od izabраниh vijećnika, sudaca ili drugih nižih službenika ode iz Kotora 50 milja daleko prema istoku ili zapadu, t. j. do Bara ili Dubrovnika, i ne povrati se za mjesec dana, na njegovo se mjesto bira nova osoba. Izbor svih služba vršio se po tradicionalnom gradskom običaju na dan sv. Jurja (23. IV.), a svaka služba traje redovno godinu dana. Svatko je dužan da se primi povjerene mu službe, inače plaća globu od 25 perpera.

Međutim, ako razmotrimo prethodne odredbe statuta, vidjet ćemo na pr., da prema cap. 1 na str. 1 suce bira Malo vijeće, već prema slijedećem cap. 2 suci biraju Malo vijeće. Razmatrajući ova dva kapitula odvojeno sama za sebe, bez veze s drugim odredbama statuta, ne može se izbjeći očita nejasnoća, štoviše protivrječnost. U cap. 1 stoji doslovno: »... Ideoque nos communitas civitatis predictae pro statu laudabili et meliori gubernatione nostre urbis rationabiliter et provide statuimus, quod perpetuo annuatim in die sancti Georgii ad sonum campanae et voce praeconia, *minori consilio more solito congregato, per iudices et consiliarios dicti minoris consilii ac per ipsum consilium ad bussulos et ballotas eligantur tres nobiles discreti et fideles viri in iudices dictae civitatis.*« U cap. 2. naprotiv se kaže: »... ut nostri iurati iudices melius nostram possint regere civitatem, quo digniori et salubriori consilio se senserint sociatos, laudabiliter statuimus: *quod dicti iudices habeant plenam auctoritatem et per sacramentum teneantur et debeant omni anno facere et eligere duodecim nobiles et probos viros nostrae civitatis consiliarios minoris consilii magis sufficientes et*

⁸³ Ibidem, str. 22, cap. 39.

idoneos existentes in civitate, de quorum duodecim consiliariorum numero esse debeant praeteriti iudices praecessores eorum secundum antiquam consuetudinem approbatam . . .« Sindik nije svratio pažnju na taj nesklad niti je pokušao da ga riješi. Kad raspravlja o Malom vijeću, on kaže: »Najvišu izvršnu vlast predstavljalo je Malo vijeće (Consilium minus). Ono se sastojalo od 13 članova, t. j. kneza i 12 većnika vlasteoskog porekla, koje su na Đurđevdan birale sudije. Među većnicima morale su biti i 3 prošlogodišnje sudije.«⁸⁴ U poglavlju o Vijeću Umoljenih između ostalog kaže: »Veliko veće biralo je članove Veća Umoljenih; ovo je sa knezom biralo tri sudije i Malo veće i to samo 6 članova, jer je na taj broj reducirano Malo veće.«⁸⁵ Govoreći pak o sucima kaže: »Pored, ili bolje reći sa Malim većem, sudije su do 1372. god. predstavljale najvažniji faktor u opštinskoj upravi. Na Đurđevdan biralo ih je Malo veće, a docnije Veće umoljenih.«⁸⁶ Prema mome mišljenju, može se ta nejasnoća objasniti samo na ovaj način: »Minus consilium« iz cap. 1. je Vijeće dvanaestorice, i to ono, koje se 1372. zajedno s tri suca razvilo u Vijeće Umoljenih od 15 članova⁸⁷ i koje bira sve gradske činovnike, pa tako i suce. Zato su u cap. 1. označeni i suci, uz to »Malo vijeće« kao oni, koji biraju nove gradske suce (. . . *minori consilio more solito congregato, per iudices et consilarios dicti minoris consilii, ac per ipsum consilium . . .*). Naprotiv, »Minus consilium« iz idućeg cap. 2 treba smatrati kao prvobitno »Malo vijeće«, koje biraju za svoj savjetodavni organ gradski suci, dakle Vijeće dvanaestorice, ali bez sudaca. U cap. 2., naime, izričito stoji, da suci biraju »*duodecim nobiles et probos viros nostrae ciuitatis consilarios minoris consilii*«, dakle Vijeće dvanaestorice. Prema tome, cap. 2. treba staviti vremenski ispred cap. 1., jer je Vijeće dvanaestorice vremenski ranija ustanova od Vijeća Umoljenih. Oba su kapitula ostala nedatirana, ali se čini, da je cap. 1. vremenski mlađi od cap. 2. Već je Sindik utvrdio, da su redaktori tiskanog izdanja kotorskog statuta poremetili kronološki red, naročito u prvom dijelu, tako da je taj ostao nesređen u svakom pogledu. To su vjerovatno učinili iz težnje da provedu redakciju po sadržaju, u čemu, međutim, nisu uspjeli.⁸⁸ Ne će biti slučajno ni to, što se u cap. 1. Kotor spominje već kao republika (» . . . *quae pro Reipublicae conseruatione utilia dignoscuntur . . .*«), dok u cap. 2. nema o republici uopće spomena, pa bi i po tome cap. 2. mogao biti vremenski stariji. Cap. 1., mislim, treba datirati najranije 1371/72., a ta godina predstavlja sudbonosnu prekretnicu u povijesti Kotora. Te je godine, poslije propasti Dušanova carstva, Kotor priznao vrhovnu vlast ugarsko-hrvatskoga kralja Ludovika, i otada pa sve do 1918. grad se nalazi na državnoj granici i slijedi sudbinu pograničnih mjesta, koja je bila još teža zbog neprestanih borba u njegovoj neposrednoj blizini nakon rasula srpske države. Tada je došlo do krupnih promjena u unutrašnjem uređenju grada. Od 1371. do 1420., kad je priznao vrhovnu vlast Venecije, Kotor je proživio najteže dane u svojoj povijesti, ali je tada imao i najviše samostalnosti. Novo općinsko uređenje došlo je nužno kao posljedica izvanredno teških političkih prilika i potreba samostalnog upravljanja gradom. Tada je uređenje vlasti dobilo svoj konačan oblik, koji je uglavnom ostao ne-

⁸⁴ Sindik, o. c., str. 93.

⁸⁵ Idem, o. c., str. 94-95.

⁸⁶ Idem, o. c., str. 97.

⁸⁷ Odgovara kasnijem Vijeću Umoljenih, o kojem govori cap. 39, str. 22-24 statuta.

⁸⁸ Sindik, o. c., str. 8-9.

promijenjen sve do pada Venecije 1797. Vijeću dvanaestorice pridodana su tri suca i tako je nastalo novo Vijeće Umoljenih od 15 članova. Osnovano je novo Malo vijeće od šest članova, tako da shema vlasti izgleda najzad ovako: Najvišu zakonodavnu vlast predstavlja Veliko vijeće kotorske vlastele, izvršnu vlast knez s Malim vijećem od šest plemića, a postoji i Senat, Vijeće Umoljenih, sastavljen od 15 najviđenijih gradskih plemića. Suci su, čini se, izgubili značaj izvršne vlasti i zadržali samo sudsku vlast. Tada je Kotor vjerojatno i uzeo naslov republike. Poslije smrti bosanskog kralja Tvrtka, od 1391. do 1420., Kotor je potpuno samostalan i stjecanjem povoljnih prilika ne priznaje ničije vrhovne vlasti, tako da mu sada sasvim dobro pristaje naslov Republike. Iz toga su vremena »Partes captae in consiliis Catharinorum, quo tempore suis legibus, et institutis regebantur.«⁸⁹

S tim je u vezi također pitanje, koja je ustanova starija, da li *suci* (iurati iudices) ili »Consilium minus«, i to ono prvobitno Vijeće dvanaestorice, jer to jedino dolazi u obzir u ovom razmatranju. Čini se, da su vremenski stariji suci. To se može zaključiti iz naprijed istaknutog dijela cap. 2. Ondje se naime jasno kaže, da suci imaju punu vlast »*facere et eligere duodecim nobiles et probos viros civitatis consiliarios Minoris consilii*«. Suci dakle biraju Vijeće dvanaestorice, a ne obrnuto. Osim toga, samo ako se stvar tako shvati, mogu biti članovima »Malog vijeća« neposredni predšasnici sudaca, kako to statut izričito zahtijeva u istom cap. 2. (»... De quorum duodecim consiliariorum numero esse debeant praeteriti iudices praecessores eorum, secundum antiquam consuetudinem approbatam...«) Zatim, zbor se sudaca ukazuje više kao vlast, koja stalno djeluje, za razliku od »Malog vijeća« (Vijeća dvanaestorice), koje je savjetodavni organ sudaca, pa bi i prema tome ono trebalo da bude vremenski mlađa ustanova. Nije očito slučajno ni to, što se suci u izvorima redovno spominju na prvom mjestu, ili odmah iza kneza, a uvijek prije Vijeća. Tako je 1301. donesena uredba protiv onih građana, koji su pokušali utjecati na gradsku upravu na osnovu isprava, koje su primili od srpskih vladara. Uredba počinje: »Nos iudices et consiliari et universi nobiles civitatis Cathari...«⁹⁰ Naročito je zanimljivo i u tom pogledu vrijedno istaknuti, da cap. 1. statuta nosi naslov: »De constitutione iudicum civitatis Cathari«, jednako u rukopisima kao i u tiskanom izdanju, ne kao obični naslov jednog kapitula, nego kao naslov čitave knjige. Treba ukazati i na činjenicu, da su i u Dubrovniku bili suci u najstarije vrijeme najvažnija vlast u gradu. God. 1190. donesen je poznati zakon »franchisia s. Blasii« »*voluntate iudicum, nobilium et sapientum ac totius populi*.«⁹¹

Suci su dakle u prvo vrijeme, a svakako do 1372., bili najvažnija vlast u gradu. Zajedno s knezom predstavljaju oni izvršnu vlast (vladu-regimen), a tek kasnije se pojavljuje Malo vijeće od šest plemića. Ipak je najvažnija dužnost

⁸⁹ Statut, str. 277-312.

⁹⁰ De cartis et pouellis aductis a Dominatione contra consuetudinem ciuitatis. (Statut, str. 189, cap. 349). U rukopisima statuta stoji: »*uniuersus populus*«, ali su redaktori tiskanog izdanja zamijenili riječ *populus* s riječju *nobiles*, kako je to već sprijeda istaknuto. Usp. također Statut, str. 67, cap. 109 (Nos rector, iudices et Consilium ciuitatis Cathari); str. 171, cap. 313; str. 251, cap. 432; str. 255, cap. 435 et passim.

⁹¹ Liber statutorum civitatis Ragusii, izdanje Bogišić-Jireček, JAZU, Zagreb 1904, str. LXII.

sudaca da sude.⁹² Svake se godine biraju tri suca i ostaju u službi godinu dana. Iste osobe mogu biti ponovo birane tek nakon isteka četiri godine od njihova službovanja. Od 1372 dalje mogle su iste osobe biti ponovo birane nakon isteka od tri godine. Zbog važnosti i delikatnosti sudačke službe i da bi se izbjegle pojave nepotizma i po tome različite zloupotrebe, u statutu se taksativno navodi tko sve radi rodbinskih veza ne može biti izabran za suca. Tako: «... pater cum filio, avus cum nepote, frater cum fratre, patruus sive avunculus cum nepote, consobrinus cum primo consobrinino, socer cum genero et cognatus cum cognato iudices simul esse non possint.⁹³ Prema tome, do četvrtog koljena srodstva inclusive i prvog koljena tazbine, računajući prema građanskom računanju srodstva – computatio civilis. Stari suci, t. j. oni kojima ističe rok službe, objavljuju na trgu (in platea communis) nove suce i primaju od njih službenu zakletvu. Međutim, u Prvoj notarskoj knjizi spominju se za neke godine ili samo dva suca, ili pak četiri pa i pet sudaca.⁹⁴ To na prvi mah, čini se, protivriječi statutu, koji izričito predviđa tri suca.⁹⁵ Ispustivši, međutim, iz vida činjenicu, da ova Prva notarska knjiga nije potpuna, zatim, kad bi bila i potpuna, ne mora obuhvatati svu djelatnost jednog suca, tako da je on mogao u stanovito vrijeme djelovati, a da nije nijedamput spomenut u notarskoj knjizi, dalje činjenicu, da su se i suci, kao i druge vlasti, birale na dan sv. Jurja (23. IV.) i vršili službu godinu dana, prema tome djelovali u toku dviju kalendar-skih godina, to sam statut dopušta, da u toku jednog judicija (vrijeme djelovanja jednog suca, godina dana) djeluju dva, ili pak četiri i više sudaca. Tako, prema statutu, tuženik može tražiti isključenje jednog od sudaca, ako je u krvnom srodstvu s tužiteljem do četvrtog stepena. Tada preostala dvojica sudaca sude sami i ne smiju se savjetovati o predmetu s isključenim sucem, pa on čak ne smije biti ni prisutan.⁹⁶ Ako je pak jedna stranka zatražila isključenje jednog od sudaca, a u isto je vrijeme drugi zauzet nekim poslom u kuriji (sudu), pa preostaje samo jedan, tada Malo vijeće za konkretni spor bira jednog novog suca, koji sudi s trećim preostalim redovnim sucem. Taj novi nastupa u svojstvu suca samo za konkretni spor i najviše za vrijeme dok traje služba redovnim sucima.⁹⁷ Iz toga se kapitula može zaključiti i to, da su za vođenje parnič-kog procesa, pa prema tome i presude, bila potrebna najmanje dva suca. Sudilo se dakle u vijeću, a ne pojedinačno. To se odnosi na redovne suce, t. j. na suce, koji zajedno s knezom sačinjavaju kuriju. Međutim, pored kurije postojala je i posebna Mala kurija (Curia parva), koja se također sastojala od tri suca. Oni su ostajali u službi svega šest mjeseci, a birali su se, kao i suci redovne kurije, samo iz reda vlastele. Da li je i Mala kurija bila kolegijalno tijelo, ili suci

⁹² O sucima govori vrlo iscrpno Sindik, o. c. IX. Sudsko uređenje, str. 109-121. zbog toga će ovdje biti rečeno samo ono najnužnije, što može dopuniti njegovo izlaganje.

⁹³ Statut. str. 1-2, cap. 1; str. 22-24, cap. 39.

⁹⁴ Tako na pr. 1326 Petrus Beletii (br. 66, 110, 112, 147, 151, 154 i t. d.) i Petrus Vlade (br. 10-12, 14, 15, 25 i t. d.) 1326/27 Marinus Golie (br. 1-3, 8-12, 16-22, 263, 267, 268, 309 i t. d.) i Marinus Mechsche (br. 4-7, 10-13, 23, 24, 261, 262, 264-266 i t. d.); iste 1327 Goyscia Calich (br. 288-292, 299-304 i t. d.), Sergius Triphonis Jacobi (br. 279-287, 290, 293, 294, i t. d.) i Theodorus Gige (br. 290, 295-298, 305-308 i t. d.); 1333 Gregorius Goimanoy i Nycola Petri Symonis (br. 1130).

⁹⁵ Statut. str. 1-2, cap. 1; str. 22-24, cap. 39.

⁹⁶ De iis qui possint iudices deiectione (Statut, str. 36, cap. 61).

⁹⁷ De iudicibus deiectionis occasione parentelae (Statut, str. 34, cap. 56).

donose odluke pojedinačno, ne može se sa sigurnošću utvrditi. Kurija nije, kako bi se moglo pomisliti, neka viša instanca, drugostepeni sud prema Maloj kuriji, koja je u kratkom postupku rješavala lakše stvari, najviše do vrijednosti spora od 10 perpera.⁹⁸ Budući da se u Kotoru nije uopće mogla izjaviti žalba na presudu ispod 50 perpera, to su sve presude Male kurije i one redovne kurije ispod 50 perpera bile odmah pravomoćne i protiv njih nije bilo pravnog lijeka.⁹⁹ Mala je kurija ukinuta 1400. Lakše sporove rješava otada knez ili jedan od redovnih sudaca sâm.¹⁰⁰

Suci su dužni da se strogo pridržavaju odredaba statuta i gradskih običaja, bilo da sude kotorskim građanima, bilo da presuđuju u sporu, gdje se radi o strancima.¹⁰¹ Ako se suci kolebaju u konkretnom sporu, jer takav ili sličan slučaj nije predviđen statutom, treba da se posavjetuju »cum senioribus civitatis«.¹⁰² Vrijedno je istaknuti, da vjerovnik ne može biti sudac ni u kakvom sporu, gdje bi jedna od stranaka bila njegov dužnik, ni obratno.¹⁰³ Sudovanje je uopće bilo na zamjernoj visini i sudovi su bili potpuno slobodni u vršenju svoje sudske funkcije, iako podjele vlasti nije bilo. Pravna se znanost uvelike cijenila. To se najbolje vidi po tome, što je priziv — appellatio (odgovara današnjoj žalbi) — išao na kolegij školovanih pravnika u Perugii, Padovi i Bologni, ili na papin sud u Rim. Mlečani su odmah nakon preuzimanja vlasti 1420 odredili, da apelacije ubuduće idu na kolegije u Padovu, Vicenzu, Veronu i Treviso. Stranac ima pravo žalbe jedino u slučaju reciprociteta, t. j. ako njegova zemlja (općina) daje isto pravo na svom području kotorskom građaninu (»... quod nulla persona possit, nec debeat in nostra ciuitate Cathari appellare ab aliqua sententia, data per nostros iuratos iudices, nisi illi in quorum ciuitatibus et locis nostri ciues possint appellare, et per illum modum, quo nostri ciues in ipsorum ciuitatibus et locis possunt appellare, ab aliqua sententia, data contra ipsos, similiter possint per similem modum illi in nostra ciuitate a sententia data per nostros iuratos iudices appellare, et non aliter...«)¹⁰⁴ Apelacija se ne može izjaviti na presudu do svote od 50 perpera.

Suci nisu pravno obrazovane osobe, već obični građani, i to samo vlastela, ali uživaju velik ugled u gradu. Tko uvrijedi suca (ili notara) u kuriji, plaća 50 perpera, a tko mu učini nepravdu, 100 perpera kazne. Tko ga pak uvrijedi ili mu nanese nepravdu izvan kurije, plaća 10 odnosno 20 perpera. Isto tako, tko

⁹⁸ De electione et officio Curiae parvae (Statut, str. 9-10, cap. 13).

⁹⁹ A sententia vero data usque ad summam *quingenta* yperperorum, vel valoris infra, nemo valeat appellare...« (Statut, str. 220, cap. 390. »De iudiciis et appellationibus«) Sindik, o. c., str. 109 i 120, tvrdi, da je apelacija dopuštena samo za kazne od preko 500 perpera.

¹⁰⁰ Statut, str. 288, cap. 11.

¹⁰¹ Ibidem, str. 31, cap. 48.

¹⁰² Ibidem, str. 21, cap. 37. Tako u MCI, br. 999, od 10. IV. 1332. Nucije Gille, koji je na osnovu obveznice ušao u posjed vinograda u Tivtu, vlasništvu Frana Todorova iz Zadra, zahtijeva od sudaca procjenitelje (extimatores), da može prodati taj vinograd i namiriti svoju tražbinu. Frane se protivi navodeći: »Iudices non poterunt sentenciare michi *secundum formam carte mee*.« Suci nato odlučuju da učine »*consilium cum senioribus*«. Možda je takav »consilium« bio u praksi najviše potreban, kad je došlo do neslaganja između statuta i karte, koju su stranke same dobrovoljno zaključile.

¹⁰³ Statut, str. 379, cap. 11.

¹⁰⁴ De iudiciis et appellationibus (Statut, str. 218, cap. 390). Opširnije o apelaciji usp. Sindik, o. c., str. 120.

uvrijedi protivnika u parnici, plaća 10 perpera, a tko mu učini nepravdu, 50 perpera. Polovica kazne ide općini, a druga polovica uvrijeđenome.¹⁰⁵

U Kotoru je poznato i vansudsko poravnanje, narodni sud, »iudices arbitri«, ali samo kad je spor o nekretninama. Optuženi može prije početka parnice zatražiti da spor riješe slobodnom voljom stranaka izabrani suci, i sud mora na to pristati. Svaka stranka bira tada po jednog arbitra, a kurija imenuje trećeg. Ako se, međutim, stranke sporazume, spor može da riješi svega jedan arbiter. Kad su jednom stranke pristale na pravorijek arbitera, ne mogu se kasnije protiviti njihovoj presudi.¹⁰⁶ Prema praksi izlazi, da arbitre mora odobriti kurija, a njihove presude podliježu potvrdi redovnih sudaca.¹⁰⁷

Suci, zajedno s Vijećem dvanaestorice do 1372, a kasnije Vijeće Umoljenih biraju sve gradske službenike — »officiales civitatis«. ¹⁰⁸ Među više službenike, koji se biraju samo između vlastele, a o kojima dosad nije govoreno, spadaju još: četiri odvjetnika (quatuor advocati curiae), dva carinika za sol (officiales doanariorum salis), dva blagajnika (camerarii camarlingiae), tri kneza Slavenâ (comites Sclavorum), dva carinika za vino (gabellarii vini), dva nadzornika gradskih zidina (officiales supra muros), tri činovnika za trošarinu ili nadzornika mjera i utega (iustitiiarii), dva kovača novca (cecharii), dva općinska punomoćnika (procuratores communis), dva punomoćnika za dobra umrlih bez oporuke (procuratores intestatorum), dva procjenitelja šteta (aestimatores damnorum) i po dva punomoćnika za svaki samostan u gradu i okružju kotorskom (procuratores monasteriorum)¹⁰⁹

Osim toga suci sami, a ne Vijeće Umoljenih,¹¹⁰ biraju za svoje izvršne organe vikara i ripariuse. Vikar je samo jedan i odgovarao bi, čini se, zvanju današnjeg upravitelja sudske kancelarije; on je, štoviše, zamjenik sudaca, a kasnije i kneza. To se može zaključiti iz cap. 66 na str. 39 statuta, gdje se kaže, da nikome ne može škoditi izjava dana »secrete« pred sućem ili vikarom; uzima se jedino u obzir izjava dana javno u kuriji. Zanimljiva je u tom pogledu isprava pod br. 1046 Prve notarske knjige, gdje suci povjeravaju vikaru Palmi, da raspravi neki spor među strankama, a oni kasnije samo izriču presudu.¹¹¹ Broj ripariususa nije određen, oni su terenski organi, glasnici, koji pozivaju stranke na sud, objavljuju na općinskom trgu (in platea communis) kupoprodaje, te sudske i druge proglase.¹¹² I vikar, doduše, često vrši poslove glasnika (ripariususa), ali samo izuzetno, i to očito kad se radi o važnijoj stvari, ili kad

¹⁰⁵ Statut, str. 52, cap. 84.; str. 54, cap. 88.

¹⁰⁶ De iudicibus arbitris (Statut, str. 38, cap. 65).

¹⁰⁷ Sindik, o. c., str. 121, kaže, kako upada u oči, da se arbitri u notarskim knjigama uvijek nazivaju »iudices arbitri per curiam porrecti«, kao da ih je jedino kurija birala. Međutim u br. 358 MCI, nije to slučaj. Ondje stoji: »... iudices electi inter...« (slijede imena stranaka). Čini se, da je izraz »per curiam porrecti« upotrebljen upravo zbog toga, jer je trebalo da ih kurija potvrdi. (Unde nos iudices iurati predicti per sententiam omnia suprascripta confirmamus). Vidi također br. 992 i 1132 MCI.

¹⁰⁸ Statut, str. 2-3, cap. 2; str. 24, cap. 39.

¹⁰⁹ Ibidem, str. 4-12, cap. 4-18. Opširnije o činovnicima usp. Sindik, o. c., str. 98-101.

¹¹⁰ »...Potestatem habeant soli iudices ad eorum voluntatem, secundum antiquam consuetudinem, eligere et ponere vicarium et riparios ciuitatis...« (Statut, str. 12, cap. 20).

¹¹¹ Vidi također MCI, br. 351. Opširnije o vikaru usp. Sindik, o. c., str. 98-99.

¹¹² MCI, br. 81, 254, 268, 269, 313, 340 i t. d.

nema u blizini nijednog ripariusu.¹¹³ Isto tako suci, a ne Vijeće Umoljenih, biraju deset poljskih čuvara, koji imaju dužnost, da paze kako domaća stada ne bi od listopada do svibnja pasla po obrađenom zemljištu.¹¹⁴

Sve su važnije službe bile izborne. Izbori su bili strogo tajni, »ad bussulos et ballotas«, t. j. glasalo se kuglicama (ballotae), koje se spuštaju u tri kutije (bussuli). U izvorima nije opisan izgled ovih kutija, ali su se neke od njih sačuvala u drugim dalmatinskim gradovima (na pr. u Dubrovniku i Korčuli). One su bile među sobom spojene i imale su zajednički veliki otvor; a unutra manje otvore za svaku pojedinu kutiju. Glaslač stavlja ruku u glavni otvor, ali se ne vidi, u koju je kutiju spustio kuglicu. Kako su kuglice bile gumene, a kutije iznutra obložene mekanom materijom, to se nije moglo čuti, u koju je kutiju kuglica pala. Sigurno su takve kutije upotrebljavali i u Kotoru. Crvena kutija (bussula rubea del sic) bila je za prijedlog, zelena (bussula viridi del non) protiv, a neutralna je kutija (bussula de non sincero) bila nepoznate boje.¹¹⁵ Uza sve to je bilo, kako se čini, i zloupotreba. Zato je 1431. u Malom vijeću donesen zaključak: »Quod non balottetur in aliquo consiliorum Cathari, nisi cum una ballotta.«¹¹⁶ Te su godine, naime, u mjesecu siječnju, nađene u Velikom vijeću dvije kuglice više nego je bilo prisutnih vijećnika i zato Malo vijeće zaključuje, da svatko ima glasati samo jednom kuglicom, a u protivnom »cadat ad poenam perpetuae privationis consiliorum Cathari pro sua persona tantum.« Ponovo može biti primljen u vijeće, ako za to glasa čitavo Malo vijeće i Vijeće Umoljenih, te tri četvrtine Velikog vijeća.

Kad se o nekome raspravlja u gradskim vijećima, bilo da ga se predlaže za neku službu, ili se raspravlja o njegovoj molbi, on i njegova svojta ne mogu glasati. Oni moraju, štoviše, napustiti dvoranu vijeća, i to u Malom vijeću rod-bina do drugog stepena, a u Velikom čak do četvrtog stepena srodstva i prvog stepena tazbine.¹¹⁷

III. POGLED NA DRUŠTVENE ODNOSE

Ne smije se, dakako, smetnuti s uma, da je tadašnje kotorsko društvo bilo klasno, te da su i pravo i pravni poredak kao nadgradnja toga društva imali klasni karakter. U starom Kotoru ima osim slobodnih ljudi robova, ali samo među kućnom poslugom (servus, ancilla). Kod slobodnjaka treba razlikovati građanina od negračanina, između građana opet »nobiles et ignobiles seu populares«, vlastelu i puk. Jedino su vlasteli dostupne više gradske službe. Samo ona mogu u pravilu biti vijećnici u Velikom, Malom i Vijeću Umoljenih, zatim suci, auditori i t. d. Tek su niže službe, koje nisu izborne, već im nosioce imenuje jedan kolegij privilegiranih (obično Vijeće umoljenih, Malo vijeće ili suci), dostupne pučanima. Oni mogu preuzimati službu ripariusu (glasnika) i različitih nižih gradskih službenika. Staleška je podjela bila vrlo strogo provedena i svaki

¹¹³ Ibidem, br. 541, 581, 999 i t. d.

¹¹⁴ De electione inquisitionum animalia pascentia de foris per possessiones (Statut, str. 13, cap. 21).

¹¹⁵ Ibidem, str. 295, cap. 21; str. 297, cap. 23; str. 302, cap. 32 i t. d.

¹¹⁶ Ibidem, str. 374, cap. 7.

¹¹⁷ De iis qui debent exire de consiliis per officialibus vel petitionibus faciendis (Statut, str. 4, cap. 3).

je stalež predstavljao potpuno zatvorenu cjelinu. Vlastela se kotorska ne smiju ženiti s neplemićima-pučanima, a ako se ipak ožene, onda su djeca iz takvog braka lišena svih služba i beneficija i smatraju se pučanima.¹¹⁸

Što se tiče pravnog položaja žene, one su u odnosu prema muškarcima bile također zapostavljene. Žene su doduše, osim robinja (ancillae), pravne osobe, koje su pravno, ali ne i djelatno, sposobne, ili bar ograničeno djelatno sposobne. Tako djevojka, bila punoljetna ili ne, ne može učiniti kartu (ispravu) bez dvojice svojih rođaka.¹¹⁹ Zanimljivo je, da su roditelji udavali svoje kćeri, i one se nisu smjele opirati. Štoviše, prema Prvoj notarskoj knjizi, bračni ugovor sklapaju ili roditelji, ili čak i rođaci mlade, a ona sama tek tada, ako su joj svi pomrli.¹²⁰ Žena ne može biti svjedokom.¹²¹ Ona također ne može oporučno raspolagati s više od četvrtine svoje imovine (ultra quartam partem), kako se može zaključiti iz cap. 165 na str. 99 statuta.¹²² Izuzetak od toga zapostavljenog položaja žene čini donekle mati-udovica, koja poslije smrti muža, ako se nije preudala, naslijeđuje njegovu očinsku vlast nad djecom, makar ona bila i punoljetna. Jedino ne smije ništa otuđiti od imovine svog muža bez privole sinova.¹²³

Poglavlja 217–223, na str. 129–132 statuta, govore o slugama (servus, ancilla) i njihovu pravnom položaju. Čini se, da je ovdje dosljedno provedeno načelo rimskog prava: »Servus pro nullo habetur«, jer, na pr., cap. 221, na str. 130: »De servis fugitivis«, kaže između ostalog, da gospodar može sa slugom, koji pobjegne »facere quidquid sibi placuerit«; može ga, dakle, i ubiti. Servus i ancilla nisu uopće pravne osobe, nego stvari, kojima gospodar može po miloj volji raspolagati: može ih šibati, prodati, dati kćeri u miraz, pa čak i ubiti.¹²⁴ Ako netko tuđeg slugu išiba ili ga napadne, smatra se to uvredom njegova gospodara, a ne samoga sluge (jer on nije pravna osoba!). Ako njegov gospodar tuži napadača, taj će platiti tri perpera, ali ako sam sluga tuži bez dozvole gospodareve, tada napadač nije dužan ništa platiti.¹²⁵ Uopće su zakoni, koji se odnose na robceve, bili u Kotoru mnogo stroži nego u drugim dalmatinskim gradovima. Vanbračna djeca, rođena od ancile, jesu robovi (servi), ali ih otac može otkupiti od gospodara njihove majke unutar jedne godine za 10 perpera. Poslije istjeka godine dana sasvim su u vlasti majčina gospodara.¹²⁶ Ako servus bez privole gospodara uzme za ženu slobodnu »francham«, djeca su iz takva braka također servi istog gospodara.¹²⁷ Ako pak slobodnjak uzme za ženu nečiju ancilu bez

¹¹⁸ »Quod nobiles Cathari non accipiant uxores ignobiles et quod filii ex tali matrimonio procreati, priuati sint officiis, et beneficiis Cathari«. (Statut, str. 224, cap. 394).

¹¹⁹ De puella faciente cartam, quod non teneat. (Statut, str. 103–104, cap. 172).

¹²⁰ Tako na pr. u br. 251 MCI, od 26. XII. 1326. god. čitamo: »... Ego quidem Bolian, filius Grubesce, canonice contraho matrimonium cum Radouano, filio Gherdomani de Daranto dans sibi filiam Sigleçe. neptem meam, nomine Obradam in uxorem...«. Vidi također br. 131, 141, 142, 149, 154, 166, i t. d.

¹²¹ »Quod mulier non possit esse testis.« (Statut, str. 80, cap. 130).

¹²² Vidi također MCI, br. 982, 15. IV. 1332.

¹²³ De potestate quam habet mater super filios. (Statut, str. 119, cap. 199). Vidi također MCI, br. 154, gdje udovica skupa sa svojim sinom sklapa ženidbeni ugovor za svoju kćer.

¹²⁴ MCI, br. 171, 7. XI. 1326.

¹²⁵ De iis qui verberant seruos, vel ancillas alienas. (Statut, str. 77, cap. 120).

¹²⁶ De heredibus, qui nascuntur ex ancilla. (Statut, str. 129, cap. 217).

¹²⁷ Ibidem, str. 129, cap. 218.

patronove privole, djeca su iz takva braka isto tako robovi. Ako je oženi gospodarevom privolom, djeca su slobodna, a ako je tražio privolu gospodara, ali je nije dobio, a ipak se oženio, tada su djeca zajednička vlasnost patrona ancile i muža slobodnjaka.¹²⁸ Robom se postajalo rođenjem ili kupoprodajom. Kotorski statut i Prva notarska knjiga poznaju »manumissio« — puštanje roba na slobodu. Roba je mogao osloboditi jedino njegov gospodar; najčešće je to bivalo oporučno.¹²⁹

Kao i statuti drugih dalmatinskih gradova, tako i statut grada Kotora strogo razlikuje dva pravna područja: jedno je područje samoga grada, a drugo je vangradsko područje. Oba područja imaju svoj posebni pravni status. Tako, samo za primjer: svjedočanstvo jedne osobe u gradu nema pravne vrijednosti, a izvan grada je dovoljan samo jedan svjedok, »qui vox unius, vox nullius, nisi esset extra civitatem tunc unus possit testis«.¹³⁰ Za utvrđenje duga do 10 perpera potrebno je svjedočanstvo dvojice u gradu, izvan grada dostatan je samo jedan svjedok. Za dug preko 10 perpera ne vrijedi niti svjedočanstvo dvojice, potrebna je isprava (karta).¹³¹ Inače, ako dužnik u određenom roku ne isplati vjerovnika, zove ga ovaj pred kuriju, koja mu određuje rok plaćanja prema visini duga. Ako nema odakle platiti, vjerovnik ulazi u posjed dužnikovih nekretnina, i to najprije onih izvan grada, a zatim tek onih u gradu, i to »pro duplo«, t. j. dvostruku vrijednost nekretnina prema stvarnom dugu. Međutim, ako vjerovnik, koji je na taj način ušao u posjed dužnikovih nekretnina, želi da te nekretnine proda, treba da poslije tri mjeseca dođe do kurije i zatraži za to dopuštenje. Isto vrijedi i za dobrovoljno založene stvari.¹³² Uglavnom je, prema statutima svih dalmatinskih gradova, dužnik, čija su dobra, milom ili silom, došla u posjed njegova vjerovnika, imao t. zv. otkupno pravo, t. j. mogao je svoje založeno dobro otkupiti u određenom roku. Tako, ako bi dužnik bio u oglusi (in contumacia), t. j. ne bi došao na vjerovnikov poziv pred sud (ad curiam) ili pak napustio kuriju, tada vjerovnik ulazi u posjed njegovih nekretnina, ali ih dužnik može otkupiti u roku od godinu dana.¹³³ Štoviše, prodavač može također u određenom roku otkupiti prodane stvari. Otkupno pravo moglo se jedino na taj način obesnažiti, ako je u pravnom poslu (kupoprodaji) bilo izričito rečeno da se stvar prodaje »in perpetuum«. To je ostatak pravnog shvaćanja kod svih primitivnih naroda, prema kojem je vlasništvo, strogo uzeto, jedino proizvod tjelesne snage čovjeka. Svako drugo stjecanje, kao: kupoprodaja, zalog, i t. d., nije pravo vlasništvo, nego prije neka vrsta detencije. Ako je pak netko držao stvar ili bio u posjedu duže od 10 godina, ili kasnije od 1367 i samo dvije godine u gradu, a izvan grada jednu godinu, tada mu nitko više nije mogao tu stvar ili posjed oduzeti; nije čak ni trebalo da odgovara tužitelju, nego je bilo

¹²⁸ Ibidem, str. 130, cap. 219.

¹²⁹ De seruis et ancillis liberticiis. (Statut, str. 130, cap. 220); MCI, br. 1019, 18. VIII. 1332. Opširnije o robovima vidi Sindik, o. c., str. 46-50.

¹³⁰ Statut, str. 80, cap. 131.

¹³¹ De testibus in quantum sunt recipiendi. (Statut, str. 81, cap. 133).

¹³² Ibidem, str. 45-51, cap. 79-81; MCI, br. 547, 1049, 1052, 1054, 1056, i t. d.

¹³³ De contumaciis. (Statut, str. 36, cap. 62.); De iis qui refutant curiam. (Ibidem, str. 39-41, cap. 67.); MCI, br. 368, 500, 502, 514, 984, 1071, 1100, 1113, i t. d.

dovoljno dokazati, da stvar tako dugo posjeduje.¹³⁴ Ako dužnik nije imao odakle da plati, mogao ga je vjerovnik baciti u tamnicu i čak zadržati kao roba.¹³⁵

Kotorski je statut, kao uostalom i sva pravna vrela, proizvod svoga vremena, baš kao što je uopće pravo i pravni poredak vjerna slika, odraz materijalnog života konkretnog društva. Svaka je njegova odredba klasne naravi. Dovoljan je i letimičan pregled statuta, pa da se jasno vidi klasni sastav tadašnjega kotorskog društva: s jedne strane vladajuća klasa vlastele, a s druge potčinjeni pučani i kućna posluga-robovi.

R é s u m é

Sur la base du Statut conservé et du Premier livre notarial de Kotor (1326-1335) publié en 1951, par l'Institut Historique de l'Académie Yougoslave des Sciences et des Arts à Dubrovnik, l'auteur, qui était lui-même collaborateur de cette publication, a essayé de reconstruire et de montrer le développement du pouvoir à Kotor au Moyen Age. En même temps, il analyse et complète le précédent travail du Ilija Sindik »Organisation communale de Kotor de la seconde moitié du XIIe siècle au commencement du XVe.«, édition spéciale de l'Académie Serbe des Sciences, livre 165. Belgrade 1950.

D'après l'exposé de l'auteur, le schéma du pouvoir à Kotor aurait été le suivant: L'Assemblée Nationale représente le pouvoir législatif (*»contio publica«*) de tous les citoyens, sans égard à leur origine, c'est-à-dire nobles ou non; le pouvoir exécutif est représenté par un prince et trois juges, et il existe en plus une espèce de Sénat, un Conseil des Douze, qui dans le Statut est appelé Petit Conseil, mais qui est en réalité l'organe consultatif du pouvoir exécutif. Avec le temps il s'est manifesté à Kotor une différence entre les classes: d'un côté les nobles (*»nobiles«*) et de l'autre les bourgeois et les hommes du peuple (*»populares«*) dont les premiers ont pris graduellement tout le pouvoir entre leurs mains. De cette manière Kotor, comme beaucoup d'autres villes au Moyen Age est passé d'organisation démocrate à une organisation purement aristocrate. Nous ne savons pas sûrement quand cela s'est produit, mais nous pouvons déclarer que ce n'était pas au VIIIe siècle comme l'affirmement de nombreux écrivains et analystes, mais bien plus tard, ainsi qu'en fait preuve le Statut. Ce dernier a été fondé entre 1302 et 1315, et il contient certaines décisions prises à l'Assemblée Nationale sur la réunion du peuple entier (*»contio publica«, »universus populus civitatis Cathari«*). A peine au cours du XIVe siècle, au plus tard en 1361, les nobles ont formé une classe sociale à part et fermée. Cette même année il est fait mention pour la première fois dans le Statut du Grand Conseil (*»consilium maius«*) comme assemblée des nobles de Kotor, et les sans noblesse y sont exclus de toute collaboration. Un peu plus tard, on mentionne le Petit Conseil (*»consilium minus«*) et un autre conseil spécial, nommé en croate *»Vijeće Umoljenih«*, en latin

¹³⁴ De possessione possessa duorum annorum non respondenda. (Statut, str. 148, cap. 265.); De iis qui possessiones per decem annos possederunt. vel possidebunt per duos annos, non valeant molestari. (Statut, str. 206, cap. 375.); MCI, br. 977, 969, 1059, i t. d.

¹³⁵ De aliquo non habente unde possit soluere, quod capiatur in propria persona. (Statut, str. 52, cap. 83).

»*Consilium Rogatorum*«, c'est-à-dire les conseillers qui sont priés ou convoqués, le Sénat, exactement comme dans la ville voisine de Dubrovnik.

Il fait remarquer que d'après le Statut et le Premier livre notarial, nous ne pouvons pas encore affirmer les dates d'existence des trois Conseils nommés des nobles de Kotor. Ils étaient complètement formés en 1372, et c'est la seule date que nous pouvons donner comme exacte pour leur existence. Cette année représente un tournant néfaste dans l'histoire de Kotor. Après la chute de l'empereur Dušan, Kotor reconnaît le pouvoir suprême du roi hongrois-croate Ludovic et depuis cette date, jusqu'en 1918, la ville se trouve à la frontière. C'est alors que la constitution du pouvoir a pris la forme définitive qu'il a conservée inchangée jusqu'à la chute de Venise en 1797. Le grand conseil des nobles de Kotor a pris le pouvoir législatif. L'Assemblée nationale a cessé toutes ses fonctions, et si on en parle par hasard, ce n'est que pour la forme pour qu'elle »confirme« les décisions prises par le Grand conseil. Le pouvoir exécutif est entre les mains d'un prince avec un Petit conseil nouvellement formé de 6 nobles. Il est ajouté trois juges au Conseil de Douze et c'est ainsi que s'est formé »*Vijeće Umoljenih*«, comprenant 15 membres, comme le Sénat. Il semble que les juges ont perdu le pouvoir exécutif et n'ont conservé que le pouvoir juridique. Il faut mentionner que ni à Kotor ni dans les autres villes du Moyen Age les compétences des Conseils municipaux n'étaient définies ni partagées. La direction de la ville se transforme en oligarchie et le Sénat (»*Vijeće Umoljenih*«) devient son principal organe.

Il est évident que la plupart des habitants ne pouvait être satisfaite de ce changement puisqu'elle restait de cette manière sans aucun droit et éloignée de force de toute collaboration à l'administration de la ville. Les bourgeois et les hommes du peuple mieux situés pouvaient difficilement se résigner à cet état de choses. C'est en 1380 qu'éclate une révolte à Kotor provoquée par la prise de la ville par les Vénitiens en 1378. Les bourgeois et les hommes du peuple chassent les Vénitiens et avec eux les nobles et prennent le pouvoir en mains. Nous ne savons pas comme se sont déroulés les événements, mais nous retrouvons les nobles dans l'administration de la ville qu'ils ont reprise avec l'aide des Ragusains.

A la fin il fait allusion aux relations sociales entre les nobles et les sans noblesse, à la situation des fermes et aux domestiques comme esclaves.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1—4

Redakcioni odbor:

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB